

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka a literatury

*Problém viny a trestu v dílech Kalibův zločin (K. V. Rais),
Kašpar Lén mstitel (K. M. Čapek Chod), Hordubal
(K. Čapek)*

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vedoucí diplomové práce: Doc. PaedDr. Jaroslava Hrabáková, CSc.

Autorka diplomové práce: Dagmar Frolíková
Osek
český jazyk – dějepis
prezenční studium 2009

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a pramenů.

Dagmar Frolíková, 15. 6. 2009, Praha

Dagmar Frolíková

Na úvod bych chtěla poděkovat paní Doc. PaedDr. Jaroslavě Hrabákové, CSc. za vedení mojí práce a za její drahocenné rady, které mi velmi pomohly.

1.1. Obsah:

1. 1. Obsah	1
2. 1. Na úvod	3
2. 2. Trest a vina z filozofického hlediska	5
2. 3. Zločin a trest v české literatuře	7
2. 4. Literatura realisticko-naturalistické orientace	12
3. 1. K. V. Rais (Bělohradský).....	17
3. 2. Kalibův zločin	18
3. 3. Mladý Kaliba	20
3. 4. Šťastné manželství	23
3. 5. Vojtova (ne)jistota	25
3. 6. Pohár trpělivosti přetekl	27
4. 1. K. M. Čapek Chod	30
4. 2. Román Kašpar Lén mstítel	31
4. 3. Mstítel	33
4. 4. Kryštofova Mária	36
4. 5. Odveta	38
4. 6. Soudní proces	39
4. 7. Hořký konec	41
5. 1. K. Čapek	44
5. 2. Noetická trilogie	45
5. 3. Příběh Hordubala	49
5. 4. Vztah Polany a Hordubala	53

5. 5. Hordubal a jeho sok Štěpán	56
5. 6. „Juraje Hordubala zabili!“	59
5. 7. Srdce Juraje Hordubala	62
6. 1. „Nezabil jsem člověka, zabil jsem princip!“	67
6. 2. Kalibův zločin, Kašpar Lén mstitel, Hordubal	69
6. 3. Zločin	75
6. 4. Právo na život	79
6. 5. Rozsudek	81
6. 6. Na závěr	83
Klíčová slova	85
Resumé	86
Seznam literatury	88

2. 1. Na úvod

Životní příběhy postav Vojty Kaliby, Kašpara Léna a Juraje Hordubala, i když se odehrávají v odlišných prostředí a mají svou vlastní dějovou linii, se ale v několika aspektech shodují (autoři se jimi inspirovali, vycházejí z nich). V této práci jsem se snažila poukázat na ony shodné, ale i rozdílné aspekty. Hlavní náplní je zpracování zločinu a trestu těchto postav.

Motiv zločinu, provinění, soudu a následného trestu mě v těchto dílech velmi zaujal, proto jsem se snažila v práci analyzovat jednotlivá díla, poukázat na pohnutky, jež vedly postavu k vraždě a zároveň dokázat, že, byť byl spáchán zločin, vrah byl různými okolnostmi donucen k danému aktu a že vina nespočívá jen na jeho bedrech – de facto on sám je vnějšími okolnostmi donucen svůj život vykoupit jiným.

Dále se pokouším zachytit životní prostředí postav, jejich přátelé, rodinu, veškeré dění, tedy to, co je nejvíce v životě ovlivňovalo a utvářelo jejich životní hodnoty, co je přimělo nakonec k porušení biblického desatera. Protože právě okolí bylo hlavním aspektem, který slušného, racionálně uvažujícího, vnitřně pevného člověka přeměnil v trosku s myslí rozvrácenou, podlomenou, v chudáka, jenž, aby opět našel klid v duši, připraví o život někoho jiného.

V následujících kapitolách rozebírám celý román, hlavně se soustředím na charakteristiku protagonisty a jeho ženského protějšku, který se stává příčinou nesnází. Uvádím i další hlediska, která se podílejí na přeměně hlavní postavy a která jsou později pohnutkou k vraždě. V závěrečné fázi se snažím zmapovat téma zločinu, trestu a viny v těchto třech románech.

K práci jsem materiály čerpala z několika zdrojů, kromě beletrie to byly odborné knihy od F. Buriánka (*Česká literatura 20. století, Karel Čapek*), V. Černého (*Karel Čapek*), V. Forsta (*Realismus a modernost*),

J. Janáčkové (*Český román na sklonku 19. a 20. století*), I. Klímy (*Karel Čapek*), J. Lehára (*Česká literatura od počátku k dnešku*), J. Mukařovského (*Dějiny české literatury*), J. Šacha (*K. M. Čapek Chod*), Š. Vlašina (*Kniha o Čapkovi*). Nápomocný mi byl i *Lexikon českých spisovatelů*. Odborné poznatky pojednávající o problému viny jsem čerpala v díle K. Jasperse (*Otázka viny*), J. Sokola (*Slovník filosofických pojmů*) a P. Tourniera (*Vina*). Pracovala jsem i s prameny Památníku národního písemnictví – autorské články Karla Čapka, články V. Černého ...

2. 2. Trest a vina z filozofického hlediska

Zločin, vina, trest - tyto pojmy jsou navzájem propojeny, jeden je důsledkem druhého a společně směřují k dalšímu. I když víme, co se za těmito pojmy skrývá (dokážeme je definovat), jejich význam a smysl není jednoznačný. Pod pojmem trest si můžeme představit ztrátu svobody, přátel, kontaktů, komunikace. Je to přizpůsobení se novým a tvrdým podmínkám, ale trest může být i vysvobozením, a to z nekonečné trýzně a strachu, např. zda nebudeme, a pokud ano, pak kdy, dopadení, zda jsme nenechali na místě činu stopy, které by vedly k našemu zatčení. Trest je definován „ ... jako újma či poškození, vědomě způsobené tomu, kdo spáchal nedovolený čin.“¹ Má sloužit k odstrašení případných pachatelů, zároveň by měl i na ně výchovně působit. Trestem může být i částečné odškodnění poškozeného (jeho rodiny). Podle toho se mění i způsob trestání, které má pachatele buď prostě postihnout či potrápiti, nebo izolovat, nebo vychovávat, anebo konečně přimět, aby měl následky svého činu stále na očích.

Vina je vnitřní dluh vůči tomu, koho jsem svým jednáním či nejednáním poškodil. Je to odpovědnost člověka za nějaké ublížení, ničemnost, zločin nebo porušení práva. K. Jaspers ve své knize *Otázka viny* uvádí, že je třeba rozlišovat čtyři roviny viny: vinu kriminální (zločiny spočívají v objektivitě prokazatelných činech, které porušují jednoznačné zákony, instancí je soud), politickou (týká se všech občanů určitého státu, kteří jsou odpovědní za důsledky zločinného jednání tohoto státu), vinu morální (je to provinění člověka před sebou samým, s nímž se viník musí vyrovnávat sám, například snahou o nápravu, o odškodnění, případně odpuštění) – „*Za činy, kterých se přece vždycky dopouštím jako určitý jedinec, jsem zodpovědný morálně, a to za všechny své činy, i za politické a vojenské činy, které vykonávám. Stejně jako zločin zůstává zločinem, i když*

¹ Sokol, J.: *Slovník filozofických pojmů*, Vyšehrad, Praha 2004, str. 373.

je vykonán na rozkaz, zůstává každý čin podřízen také morálním kritériím. Instancí je vlastní vědomí a komunikace s přítelem a bližním, s milujícím člověkem, který má živý zájem o mou duši...¹, a vinu metafyzickou (existuje solidarita mezi lidmi, v jejímž důsledku je každý spoluzodpovědný za všechno bezpráví a všechnu nespravedlnost na světě, tato solidarita je porušena vždy, když přihlížím, jak dochází k bezpráví na jiných lidech, nejvyšší instancí je Bůh). Na vinu můžeme nahlížet z hlediska filozofického (viz výše), psychologického (vina v nás probouzí naše černé svědomí, sebeobviňování, dané určitou výchovou), náboženského (provinění se proti církevnímu řádu) a z hlediska etického (provinění se proti etickému kodexu).

S těmito pojmy úzce souvisí i svědomí, tedy „zvláštní fenomén lidského vědomí, který člověk zakouší jako vnitřní hlas, zejména ve chvílích prázdny, a který jako by hodnotil jeho jednání...“² Svědomí je jakási určitá míra morálního jednání, výčitka, která volá po odpovědnosti. Nutí nás se nad naším činem zamýšlet a hodnotit ho i z jiných úhlů pohledu. V tomto důsledku se pak naše stanovisko, zprvu námi hodnocené jako nejvíce přijatelné z ostatních, stává méně pevným a my jsme na vážkách, hledáme další alternativu, nad našimi kroky opět přemýšlíme. „V každodenním životě jsme stále tolik ponořeni do nezdravé atmosféry vzájemné kritiky, že si toho nejsme vždy vědomi, a dostáváme se nechtěně do neřešitelného začarovaného kruhu: každá výčitka vyvolává pocit viny jak u kritizovaného, tak u kritika a každý hledá vykoupení ze své viny jediným způsobem, který ovládá, tj. kritizováním dalších lidí a sebeospravedlňováním.“³

Výčitky a špatné svědomí, hanba, zmatek, znepokojení, nejistota, nesmělost a dokonce i skromnost jsou mezi sebou navzájem propojeny a nemají jasně vymezené hranice. V našem nitru se objevuje množství tajných představ, pokušení, zbytečných a nepřiznaných snů, jež mnohdy ani nemají

¹ Jaspers, K.: *Otázka viny*, Academia, Praha 2006, str. 25.

² Sokol, J.: *Slovník filozofických pojmů*, Vyšehrad, Praha 2004, str. 365.

³ Toumier, P.: *Vina*, Návrat domů, Praha 1995, str. 12.

přesnou formu. „Vzdorují kontrole naší vůle, jak někdy s překvapením zjišťujeme. Je to jakési druhé já, které v nás žije a které nemůžeme řídit. Proto žijeme stále ve strachu, že ho někdo objeví. Neboť některé naše myšlenky mohou být tak hrozné, že kdyby byly odhaleny, asi bychom tu hanbu nepřežili.“¹

2. 3. Zločin a trest v české literatuře

Motivy vraždy a trestu sahají až do dávných počátků světa. O prvním lidském provinění se píše již v nejstarší knize, v Písmu svatém (Genesis). Prvotního hříchu se dopustila Eva s Adamem, když neuposlechli Boha a okusili ovoce ze stromu poznání. Jejich syn Kain ze žárlivosti zabil bratra Ábela a stal se tak první vrahem v dějinách lidstva ... Tato otázka zločinu a trestu inspirovala nejedno dílo, které patří k pevnému fondu evropského literárního dědictví. V zájmu o člověka, který se dopustil trestného činu, se koncentrovalo poznání člověka a lidských vztahů novodobé společnosti.

V této kapitole bych chtěla zmínit některá česká díla, která se zřetelně zabývají motivem zločinu a trestu, která analyzují pocity viny u postav, zpracovávají podněty, které je vedly k danému jednání, a důsledky jejich počínání. Zmíněná díla se tematicky, určitou formou, či zpracováním podobají knihám, jež mám analyzovat, a zevrubně se zabývají otázkou trestu, viny, provinění, svědomí anebo vnitřních hlasů, s nimiž se hlavní postavy ztotožňují, ale zároveň je nenaplnují, nerealizují, poněvadž jsou sami o sobě slabými osobnostmi, neschopnými konfliktům a životním zvrátům čelit ...

Tato pojetí znovu ožívají i v české literatuře, převážně ve století devatenáctém. Počátky můžeme naléznout v *Máji* K. H. Máchy (pravzorem

¹ Tournier, P.: *Vina*, Návrat domů, Praha 1995, str. 46.

Máchova Viléma bylo dílo Friedricha Schillera *Loupežníci* -1782). Tato lyricko-epická básnická skladba byla vydána v roce 1836 a je považována za vrcholné dílo českého romantismu. Viléma, vůdce loupežníků, poznáváme jako vězně odsouzeného za otcovraždu (otec svedl jeho milou). V noci před popravou zvažuje svou situaci, klade si otázky týkající se viny, odpovědnosti a trestu. Druhý den ráno je veden na popraviště a loučí se životem, umírá. Vnitřně ale odmítá vinu, která se mu přičítá (vraždil svého soka, aniž věděl, že jde o otce – ten ho totiž v dětství zatratil a vyhnal z domu). Vězeň je trestán, i když on sám sebe chápe jako oběť sobeckého otce, jako nástroj trestu za viny otcovy a dožaduje se ospravedlnění.

Třicet let po vydání *Máje* a smrti jeho tvůrce (1866), vydává F. M. Dostojevskij svůj slavný román *Zločin a trest*. V nových souvislostech se dostává do středu problém jedince a trestající společnosti. Máchovský symbol odsouzení a kata se objevuje stále znovu v nejrůznějších variacích „ ... aby z nových a nových hledisek a ve spojení s novými skutečnostmi osvětloval nejzákladnější otázky společenské i filozofické, jako je problém řádu a revoluce, individua a společnosti, zločinu a trestu, života a smrti, časnosti a věčnosti.”¹

V roce 1853 vychází dílo K. J. Erbena - *Kytice z pověstí národních*. Jedná se o básnickou sbírkou obsahující 13 skladeb, většinou balad, které podávají pohled na narušené lidské vztahy, na vztah člověk a příroda. Autor řeší základní etický problém viny a trestu. Jeho pojetí vychází z lidového postoje vůči vyššímu řádu – nadosobnímu božímu nebo lidskému. Proviní-li se člověk proti nim, vzápětí přichází trest, často až neúměrný velikosti provinění: v *Pokladu* chudá matka se po celý rok strachuje o dítě, které na Velký pátek, v den otvírání pokladů, ponechá v jeskyni, jen proto, aby si odnesla co nejvíce zlata. Ve *Vodníkovi* je dcera za neposlušnost matky potrestána zásahem nadpřirozených sil (utopila se, stala se ženou vodníka,

¹ Krejčí, K.: *Česká literatura a kulturní proudy evropské*, Československý spisovatel, Praha 1975, str.164.

opustila dítě). Mnohdy je trestem stíženo i nevinné dítě, oběť matčina provinění - *Poklad, Vodník, Polednice* – rozhněvaná matka, která přivolá na neposlušné dítě polednici, potomka v náručí udusí, když se ho snaží před ní chránit. V duchu křesťanství může být vina odčiněna upřímným pokáním, které vede k prominutí viny (*Poklad*), k záchraně viníka, i když někdy doslova na poslední chvíli (*Svatební košile*). Vinu a hřích nelze však odčinit vinou další (*Holoubek* – vraždu manžela nemůže žena napravit sebevraždou, *Dceřina kletba* – dívka, která zabila nemanželské dítě, neuleví svému svědomí, když prokleje vlastní matku a svého svůdce).

Velkým krokem vpřed ve vývoji české prózy byl nástup realistické analýzy světa člověka. Do popředí se dostává protagonista, který podléhá vlivům okolí, konfliktům, není schopný se problémům postavit čelem, nemá sílu na revoltu. Veškeré emoce tlumí v sobě, nemá chuť do života a pomalu klesá na své psychické dno, z kterého se může (dle smýšlení postavy) dostat pouze smrtí. Iluze živí v člověku trpělivost, ale dusí v něm čin. Postava je schopna samostatně jednat jenom tehdy, je-li donucena vidět život, jaký je. Tak teprve kruté vystřízlivění promění postavu v člověka pokoušejícího se žít a jednat po svém, ale jeho povaha - plachost a stud - a nová naděje v zázrak zase jeho aktivitu dál tlumí, než vše vygraduje buď v dobrovolnou smrt, nebo ve zločin.

Pocity sklíčenosti, zoufalosti, nemožnosti nalézt jiné řešení, než smrt, jsou zaznamenány v jedné ze souboru 13 povídek Jana Nerudy – *Povídky malostranské* (*Týden v tichém domě, Figurky, U Tří lilií, Jak to přišlo ...*), které jsou vydávány časopisecky od roku 1867 a které zachycují atmosféru pražské Malé Strany v době Nerudova mládí. Jedná se o povídku *Jak si nakouřil pan Vorel pěnovku* -krupař Vorel se přestěhoval na Malou Stranu zřídil si krámk, dlouho se trápí, utápí ve výčitkách a marně hledá odpovědi na otázky. Protože nikdo od něho nechce kupovat zboží (je pro lidi cizím, mouka prý je cítit kouřem), spáchá sebevraždu.

Námět podnikatelského ztroskotání dále rozvíjí I. Herrmann, autor tzv. pražských románů popisující svar pražské spodiny a podsvětí - *Pražské figurky, Z pražských zákoutí, U snědeného krámu*. Tento pražský román, vydaný v roce 1890, vypráví o Martinu Žemlovi, kterému se plní sen, otevře si vlastní krám na pražské novoměstské Moráni. Seznámí se s paní Šustrovou, ta si ho vyhlédla za muže pro svou dceru. Pavlína se za něho (na matčinu radu) provdá, i když jí je lhostejný. Obě ženy pak Žemlu psychicky deptají a „vyjídají“ jeho krám, až se dostane nejen na mizinu, ale i na úplné psychické dno. Nakonec vysvobození vidí ve smrti, spáchá sebevraždu, když se dozví, že Pavlína čeká dítě, které není jeho. Svým viděním světa a přístupem k lidem se podobá V. Kalibovi z Raisova románu. Také Žemla je naivní, pasivní člověk, který nedokáže nekompromisně požadovat to, co mu právem náleží. Povaha ho přímo předurčuje, aby se stal obětí falše, lži ... „hrdina se stal obětí svého okolí a svého sebeklamu ... Ne člověk, který se probíjí kupředu, ne muž úspěšné činorodosti, ale především člověk deptaný a zrazený deziluzí se stal hrdinou nejpozoruhodnějšího českého sociálního románu z druhé třetiny let osmdesátých.“¹⁾

Obdobný problém jako u *Kalibova zločinu* (1892) je nastíněn v realistickém dramatu bratrů Mrštíků *Maryša* s tematikou ze soudobého venkovského života. Maryša, dcera bohatého sedláka Lízala, ze slovácké vesnice, je donucena rodiči ke sňatku s nemilovaným mužem Vávrou, i když miluje zchudlého Francka. Maryša odmítá nabídku Francka, aby spolu utekli do Brna, stále s mlynářem zůstává, i když se na ní dopouští násilí. Zlom nastane, když při potyčce (Vávra odhalí setkání milenců) po Franckovi vystřelí. Toto je poslední podnět k zoufalému činu Maryši, která vidí jediné řešení – Vávru otrávit. Tragédií Maryši bylo, že neměla sílu se veprít rodičům, ani opustit manžela a že se nedokázala přenést přes předsudky, aby žila s milovaným mužem „na hromádce“.

¹⁾ Janáčková, J.: *Český román sklonku 19.století*, Academia, Praha 1967, str.55.

Na základě čtenářské zkušenosti si můžeme uvědomit, jak se autoři sami od sebe navzájem inspirují, jak přejímají jednotlivé motivy a přizpůsobují je svému stylu. Podobnost je někdy velmi viditelná, jindy naopak zastírána, popřípadě ani nebyla prioritou autora a nápodoba je čistě náhodná. Často své náměty autoři hledají v soudobých reálných událostech.

Ve zkratce bych zde uvedla shodné či podobné hlavní rysy již výše uvedených děl s romány *Kalibův zločin*, *Kašpar Lén mstítel a Hordubal*. (podrobnou analýzu neuvádím, poněvadž toto není náplní mé práce, chtěla bych zde jen poukázat na prolínání a přejímání námětů). Odmítání viny, úvahy týkající se viny, odpovědnosti a trestu v Máchově *Máji* jsou obdobné s úvahami postavy mstitele Kašpara Léna, stejně tak určité ovlivnění rodinou s Vojtou Kalibou. V Erbenově *Kytici* je patrná přítomnost mýtické roviny a jakéhosi vyššího řádu, který trestá, stejně tak v příběhu Hordubala. I. Herrmann v románu *U snědeného krámu* líčí slabého člověka, neschopného čelit svému osudu, neschopného si přiznat pravdu, který vidí jen realizaci svého snu a který si zastírá přítomnost a skutečnost. Takovým typem postavy je jak Vojta Kaliba, tak ale i Juraj Hordubal. A právě tyto povahové rysy dovedou postavu do stavu, z kterého není úniku. Bratři Mrštíkové v dramatu *Maryša* mimo jiné poukazují na chamtivost rodiny, na její priority, kdy štěstí své dcery vymění za blahobyt, vyzdvihují předsudky svázané vesničany, kteří, než aby přiznali, že jejich sňatek nesplnil toužebné očekávání, raději z obav, že by se jim ostatní mohli vysmát, zůstanou nadále ve svazku a zakoušejí hoře, trápí se. Tento motiv je hlavní pohnutkou upadajícího a nešťastného manželství Karly s mladým Kalibou...

2. 4. Literatura realisticko-naturalistické orientace

Polovina 80. let 19. století by se dala charakterizovat jako období zvratu. Začala se měnit celková atmosféra v české národní společnosti, jež byla ohrožována častějšími a sílícími spory mezi mladočechy a staročechy uvnitř národní strany. Napětí gradovalo mezi zastánci preferující věcnou kritičnost a opírající se o ověřitelné argumenty a poznatky a mezi druhou skupinou, která minulost, přítomnost a budoucnost národa vykonstruovala na falešných idejích. Pozitivnímu smýšlení lidí nenapomáhala ani tehdejší politická situace (české země součástí Rakousko-Uherska, odpor Čechů k dualismu, neúspěšný boj za autonomní postavení v monarchii, zamítnutí jednání o tzv. českém vyrovnání, rozštěpení české politiky, jazyková opatření, Taaffeova „drobečková politika“, zhoršování vztahů mezi Čechy a Němci, spory o pravost Rukopisů královédvorského a zelenohorského ...). Převažovaly pocity tíživosti, skepse a nedůvěry. Mizela iluze o národní jednotě. „*A tehdy se objevují pokusy vzkřísit znovu k životu iluzi o národě, v němž není rozporů a různic, o národě, sjednoceném ideou svého osvobození. A mezi nimi má své místo i přesvědčení, že je možné používat jako jednotícího prostředku literatury; literatura má se opět stát významnou společenskou, výchovnou a uvědomovací silou, má zasáhnout v oblastech, které se vymkly z rukou politiky.*“¹

Literatura se snažila přispívat morálnímu sebeuvědomění národa. Autoři byli v užším kontaktu s politickým realismem, k jehož vzniku napomohl T. G. Masaryk. Myšlenky a zásady tohoto nově vznikajícího hnutí byly uveřejněny v časopise *Čas* (vycházel od roku 1886), později s beletristickou přílohou, v revu *Naše doba* a od roku 1884 vydával M. A. Šimáček zábavný ilustrovaný *Světobzor*.

¹ Forst, V. a kol.: *Realismus a modernost*, Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1965, str. 88

V českém prostředí započaly spory o umělecký realismus a naturalismus v devadesátých letech 19. století. Kritizována byla zejména obecnost, patos a historismus ruchovsko-lumírovského směru. První články na obhajobu naturalismu se objevují v letech 1880 - 1881 v časopisech *Osvěta*, *Světobzor* a snaží se uvést do české literatury dílo francouzského autora Emila Zoly, který se v sedmdesátých letech stává známým v celém světě. V roce 1880 dokončil Zola *Nanou* první řadu románů z cyklu historie rodiny Rougon-Macquartů, v letech 1880 - 81 publikoval několik teoreticko-programových úvah. Část české publicistiky přijímá jeho dílo jako nový, vyšší stupeň ve vývoji realismu - naturalismus je pro ně metodou překonávající metodu realistickou (respektování skutečnosti). Část se naopak k dílům obracela zády, dokonce protestovali proti možnosti českého překladu *Nany* a *Zabijáku*. Čeští odpůrci se od Zoly lišili hlavně ve dvou otázkách: každý z nich jinak chápal společenskou funkčnost literatury a každý z nich měl i své vlastní řešení pro vztah literatura ... „*Zola nehovořil téměř o jiné funkci uměleckého díla než o funkci poznávací; v pravdivosti viděl jednu ze základních kategorií současné estetiky, osvobodil ji ode všech dosud platných a existujících omezení, nabízel jí k dispozici celé dílo, celou skutečnost, hledisko krásy mu téměř s hlediskem pravdy splývalo. A ani první, ani druhé Schulz, Durdík, Krásnohorská nemohli přijmout. Pro ně stále ještě platilo, že literatura má především vychovávat (a bylo lhostejné, jestliže se přitom mluvilo o národních či všelidských ideálech)... Souhlasili s tím, že literatura má pravdivě zobrazovat skutečnost, připomínali však, že její pravdivost může jít jen tak daleko, pokud se nedostane do rozporu s onou národně výchovnou funkcí (tj.pokud bude vypovídat ve prospěch národa a v tomto směru hrálo pak důležitou, rozhodující roli, co bylo stanoveno a pochopeno jako prospěšné národu), pokud se nedostane do rozporu s krásou a pokud nebude opovrhovat mravností. Prudce odmítli zvláště Zolovu tezi o*

*nutnosti nepřikrašlovat skutečnost, podávat ji 'nahou', takovou, jakou skutečně jest.*¹¹

Stoupenci realismu se snažili o sblížení literatury se současným životem, prioritní hodnotou pro ně bylo poznání. Studie O. Hostinského *O realismu*, uveřejněná v roce 1890 v časopise *Květy*, podala teoretický výklad nové metody: spisovatele (realistu) přirovnával k lékaři, který musí dobře určit chorobu, aby byla jak náleží léčena. Vyvozovat z tohoto poznání závěry, navrhopvat nápravné kroky už je podle Hostinského v silách někoho jiného, než jsou spisovatelé a umělci (dílo realistické si toto neklade za cíl). Základnou realistického proudu, který se mimo jiné vztahoval na kritický postoj k naší tehdejší politice, byl časopis vedený Janem Herbenem *Čas*.

Realismus podával pravdivý obraz skutečnosti, bez idealizace, snažil se o poznání skutečných vztahů, souvislostí, lidské psychiky i společenského vývoje. Autoři zevrubně studovali sociálního prostředí určitého kraje nebo konkrétního sociálního prostředí, popřípadě se soustředili na osudy jedné postavy, zúžili literární záběr a kladli důraz spíše na realistický detail (drobnokresba). Často analyzovali a kritizovali dobové zvláštnosti a okolnosti, nedostatky ve společnosti - kritický realismus. Kritičtí realisté si všímali, jak rozvoj společnosti deformuje lidi, jejich vztahy, jak generační spory upadají do pozadí na úkor novým aspektům, např. chamtivosti, hamižnosti ... jak se ztrácejí formy žití a životní hodnoty.

V české literatuře realismus figuruje již v závěru národního obrození v tvorbě K. H. Borovského (*Křest svatého Vladimíra* – satira na církev, *Tyrolské elegie* – popis Havlíčkova zatčení a následné internace, *Obrazy z Rus* – kritičnost ruských poměrů), B. Němcové (*Babička*, ...). Plně je realismus uplatněn v dílech Terézy Novákové (*Jan Jílek*, *Drašar*, *Maloměstský román*), K. V. Raise (*Výminkáři*, *Pan táta Bezoušek*, *Zapadlí vlastenci*), Antala Staška, J. Holečka, J. Herbena (*Do třetího i čtvrtého*

¹¹ Forst, V. a kol.: *Realismus a modernost*, Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1965, str.86

pokolení), A. Mrštíka (*Rok na vsi*), J. Š. Baara, nebo v dramatech z venkovského prostředí, např. u L. Stroupežnického (*Naši furianti*), G. Preissové (*Gazdina roba, Její pastorkyňa*) a v dílech A. a V. Mrštíků (*Maryša*). Hlavními dějišti byly vesnice, ale začíná se uplatňovat i prostředí Prahy, hovoříme o tzv. pražských románech. Praha byla vždy vnímána jako symbol češství. Spisovatelé, jejichž zájmem byla hlavně všednost, I. Herrmann, K. M. Čapek Chod, své romány vkládali do okolí Nového Města pražského, kde se setkávali obyčejní lidé se společenskou spodinou (tuláky, prostitutkami, zkrachovalci) a „... kde rychle rostly a vzápětí pustly dílny a továrny, vynikaly a rozpadaly se celé rodiny a jejich majetky.“¹

Naturalismus je směr, který vzniká a vyvíjí se v 60. - 80. letech 19. století ve Francii, projevuje se nejvíce v literatuře a malířství. Od 90. let se rozšiřuje i do ostatních literatur (evropských, amerických). Autorem naturalistického programu byl Emile Zola, který se inspiroval filozofií Augusta Comta, zveličující funkci zkušenosti chápané jako souhrn lidských počitků, evolucionistickou sociologií Herberta Spencera - podle níž se společnost chová jako živý organismus a rozum (duch) se formuje v závislosti na prostředí, a teorií umění, kterou razil Hippolyte Taine (1823-1893); podle ní je umělecká tvorba determinována třemi faktory: biologickým, dědičným elementem, prostředím a dobou. Cílem naturalismu bylo líčit současný život, především v jeho temných, až odpudivých stránkách, zachovat pravděpodobnost zobrazení, věrnost realitě. Lidské chování chápali naturalisté jako produkt dědičnosti a okolního prostředí.

Jedinec a jeho úděl je určován (determinován) svou povahou a okolnostmi, jež ho obklopují - v člověku přeceňuje temperament, instinkty, pudy. Typickým výrazem autora je ironizování citů a duchovních vznětů. „Ironickým přízvukem a nadsazováním se naturalistická fikce lišila od fikce

---

¹ Lehár, J.: *Česká literatura od počátku k dnešku*, Lidové noviny, Praha 2006, str. 378.

*realistické. Ta chtěla působit neutrálně, nestranně a věrohodně.*¹ Člověk je omezen svou biologickou podstatou, je zobrazen jako výsledek vlivu prostředí a dědičnosti.

Determinismus vyhrocený až v mysticismus ovládá první prózy J. K. Šlejhara a setkáme se s ním i u hrdinů románových skladeb Šimáčka (*Otec, Štěstí*) – „... mají ... chorobnou zálibu v utrpení samém, na svém utrpení si zakládají, chápou je jako mstu i pokání za vlastní hříchy (*Otec*), hledají v něm únik před životem a cestu ze života k smrti (*Štěstí*) ...“² Naturalismus se uplatnil v románech K. M. Čapka Choda (*Kašpar Lén mstitel, Turbina, Antonín Vondřejc*) i v díle Viléma Mrštíka, Anny Marie Tilschové a v již výše zmíněném Šlejharovi. Nikdy se však u nás programově nevyhranil a také neseskupil autory kolem vůdčí osobnosti nebo tisku. Projevoval se hlavně detailním popisem prostředí, zdůrazněním negativních nebo přímo odpuzujících stránek života, zveličením lidské slabosti a bezmoci, fatálním pojetím lidského osudu, zkoumáním zákonitostí, jimž je lidský život podřízen.

Realismus a naturalismus nebyly směry v literatuře pevně oddělené, naopak přechod od jednoho k druhému byl nenásilný, plynulý. Začínají se na umělecké scéně rozvíjet a hojně uplatňovat v období, kdy v Evropě i u nás již byla na vzestupu hnutí protipozitivistická a protirealistická, kdy sílí vliv F. Nietzscheho a jeho kultu silného jedince, vůle a tušení. Až teprve v reakci na modernu 90. let nadcházel čas pro realismus psychologický, zaměřený na zvýznamnění detailu, na vnímání zevnitř subjektu (A. M. Tilschová, B. Benešová, K. V. Rais).

---

¹ Buriánek, F.: *Česká literatura 20. století*, Orbis, Praha 1968, str. 366.

² Janáčková, J.: *Český román sklonku 19. století*, Academia, Praha 1967, str. 88.

3. 1. K. V. Rais (Bělohradský)

Tento učitel z východních Čech, později ředitel školy v Praze, patří k našim nejznámějším autorům venkovského realismu. Zvláštností tohoto autora je *V.* za jménem Karel, jak se podepisoval - ono *V.* je dešifrováno buď jako Václav, nebo jako přídomek Veliký, neboť křtěn byl jako Veliký, biřmován jako Václav. Spoluzaložil a spoluredigoval literární časopis starší generace *Zvon*, působil ve výboru literárního spolku *Máj* a v předsednictvu *Svatoboru*.

První práce souvisejí s jeho učitelskou činností v Trhové Kamenici, tvoří ji především verše pro děti, které otiskl v *Budečské zahradě*, *Naší mládeži*, *Besídce malých*. Fejetony uveřejňoval v *Poslovi z Budče*, *Arbesově Šotku*, *Palečku*, často ale pod pseudonymem Prokop Bodlák. Postupně téma školy zastihuje v satirické próze národnostní problematika a kritický postoj k soudobým politickým poměrům, zvláště ke sklonku 40. let 19. století.

Jádrem tvorby je realistická próza ze soudobého života vesnice i maloměsta v Podkrkonoší a na Českomoravské vysočině v okolí Hlinska, z oblastí, které mu byly známy. Odtud získal poznatky ohledně zvyků vesničanů, způsobů stolování, oděvu, charakteru vesnických stavení.

První drobné prózy seskupil do souboru *Výminkáři*, později psal fabulovanější příběhy. Motivem jednání postav je sobecká zjištěnost, touha po majetku, která graduje v krutém zacházení dětí s jejich rodiči, ve svárech mezi sourozenci a vede k rozvratu sociálně nerovných manželství: *Horské kořeny*, *Rodiče a děti*, *Lopota*, román *Kalibův zločin*.

Román *Zapadlí vlastenci* se odehrává v období konce obrození v podhorském kraji, vystihuje zásluhy vlasteneckých kantorů a lidových kněží na tvorbě národního uvědomění v nejdlehlších částech naší země. O tři roky později vychází románová kronika *Západ*, popisující sklonek života faráře Kalouse.

Zvláštní místo v Raisově tvorbě má povídka *Pantáta Bezoušek*, která vypráví o venkovském sedlákovi, jenž přijíždí do Prahy za svým synem a jeho rodinou, je konfrontován novým světem, na vesnici nepoznaným.

V románech vznikajících na přelomu století se soustředil na postavy, jejichž konflikty i tragický osud způsobuje vlastní vnitřní rozpolcenost a lidská slabost. Hrdina románu *Na lepším* morálně neunesl vlastnictví většího majetku a rozvrátil celou rodinu. V próze *Sirotek* se dítě stává zbraní v souboji otce a babičky.

Za I. světové války uzavřel svou rozsáhlou beletristickou tvorbu obsáhlým, politicky zaměřeným románem *O ztraceném ševci*. Splývají v něm jeho dávné dětské zkušenosti z národně smíšeného území s aktuálními prožitky politických událostí. Ke konci života sepsal čtyři svazky vzpomínek na své rodiště, učitelský život v Trhové Kamenici a Hlinsku a na spisovatele, s nimiž se přátelil - M. A. Šimáček, A. Klášterský, A. Jirásek - často na ně pamatuje ve svých knihách.

3. 2. Kalibův zločin

V podkrkonošské vsi Ostrožinov žije sedlák Vojtěch Kaliba, který po smrti matky zůstává v chalupě se svým otcem. Obě jeho starší a provdané sestry jeví zájem jen o zděděný majetek. Švagr Smrž, aby si přilepšil, přemluví Vojtu ke sňatku s Karlou Boučkovou ze sousedské vesnice. Karla ale není k Vojtovi upřímná, zapřela těhotenství s Rachotou, jenž byl odveden na vojnu. K mladým se nastěhovala i Karlina matka, která vyhledává rozepře, záměrně lže - pomlouvá Vojtu, neustále dceru vůči manželovi popichuje.

Při jedné slovní šarvátce se už Vojta neudrží a Kadlu uhodí, za to je odsouzen k několikadennímu vězení. Po návratu domů přistihne svou ženu s Rachotou, dovídá se, že otcem malého Karlíka není on, nýbrž Rachota. Uvědomí si, do jaké léčky ho Boučkovy dostaly, neovládne svůj hněv a Karlu zabije. Rachota zbaběle uteče a Kalibu v návalu vzteku stihne mrtvice, na jejíž následky po několika dnech umírá.

K. V. Rais toto dílo dedikoval A. Klášterskému a M. A. Šimáčkovi „... *za mnohaleté srdečné přátelství.*“ Jako námět autorovi posloužila skutečná zpráva v novinách o muži, který v zoufalosti a afektivním jednání zabil svou manželku. Rais, na rozdíl od těch, kdo jednoznačně odsuzovali viníka, se zamyslel nad hlubšími příčinami jeho činu a ve svém románu ukázal zločin jako jev společenský. Jak zmínila J. Janáčková, Rais napsal Kalibův román „*na obranu plachého dobráka, kterého noviny označily za vraha.*“¹⁰⁰

Román vyšel nejprve ve *Světozoru* roku 1892, knižní podoba se dočkala uvedení o tři roky později. V původním časopiseckém vydání mělo dílo několik odchylek a odlišné závěrečné vyústění – v knižní podobě „*Rais vypustil závěr, který stavěl proti Kalibovi a na stranu Boučkových celé veřejné mínění. Závěr časopisecké verze tak nejen podtrhoval tragédii Kalibovu, ale demonstroval na ní také žalostný stav společnosti, v jejíž mentalitě vládne sobectví, přetvářka a falešná sentimentalita nad chápáním a obranou důvěřivého, zaprodávaného a zoufajícího si čistého srdce. Knižní vydání Kalibova zločinu zdůrazňuje naopak podíl psychického založení postav na tragickém konfliktu a tak poněkud otupuje společensky kritické ostrůvky románu.*“¹⁰¹ Kalibovým zločinem vyvrcholila kritická vlna, snažil se zdůraznit mravní velikost prostých lidí, kteří stojí osaměle a s holýma rukama proti tvrdému světu a marně se snaží jej přemoci.

¹⁰⁰ Janáčková, J.: *Český román na sklonku 19. a 20. století*, Praha 1967, str. 104.
¹⁰¹ Tamtéž

3. 3. Mladý Kaliba

Protagonistou románu je Vojta Kaliba, postava kladná, zpočátku nepřiliš výrazná. Autor mu postupně věnuje více prostoru - můžeme nahlédnout do jeho mysli, prožívání a světa snů a tajných přání. Na jedné straně je racionálně uvažujícím mužem, znalým hospodářských prací, na druhé obětí klamů a manipulace ze strany vlastní ženy, pro kterou by učinil cokoliv, jen aby byla šťastná, a tchýně.

Vojta Kaliba pocházel ze spořádané rodiny, když mu bylo 35 let (a byl stále svobodný) zemřela mu maminka. Přestože rodina zažívala smutek, starší sestry s manžely se handrkovaly o matčinu pozůstalost. Otec všemu jen bezmocně přihlížel, ani Vojta jim nebránil, nenapomenul je. Smrt milované matky mu byla velkou ránou.

Rodina byla vším, co Vojta měl. Respektive nejvíce závislý byl na matce, na kterou nahlížel jako na světici: „*Kdyby mne nebožka maminka viděla! ... Když by to už muselo být, aspoň by poradila, všemu tak dobře rozuměla.*“¹ Jediný syn byl rodiči rozmazlován, byl pořád jen s nimi, z domu skoro nevyšel, což ho ovlivnilo v dospělosti. Neměl bratra, přátelé, neměl velký mužský vzor, proto byl tak duševně slabý, nevyrovnaný, lehce poddajný. Nepoznal nástrahy života, nebyl s to si sám poradit, sám si zařídit život. Tato závislost, bezmezná věrnost, důvěřivost, naivnost, neschopnost se vypořádat s nesnázemi ho později připraví o život.

Starý Kaliba, stejně jako mladý, nebyl tím, kdo rozkazy rozdával, ale tím, kdo je plnil. V jeho životě významnou roli hrála žena, která mu byla i velkým rádcem – starala se o chod domácnosti, ale radila mu i s hospodářstvím: „*... tohle nám neměla dělat, aspoň kdyby si byl Pánbůh vzal mne a ona zůstala, uměla snášet tolik starostí – co my teď tady?*“²

¹ Rais, K.V.: *Kalibův zločin*, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1959, str. 33.

² Tamtéž, str. 31.

Právě vůdčí ženská osobnost na stavení chyběla, nejspíš i proto se „najednou“ rozhodl pro sňatek. Vojta byl poctivým a upřímným dobrákem, který nerozeznal pravdu od lži. Věřil na čistou lásku, ale nevěděl (možná že ani nechtěl vědět), kam až sahají hranice partnerské tolerance a kde tyto hranice splývají v manipulaci, využívání, prospěchářství, ve skrytou nenávist. Láska a důvěřivost tuto kladnou postavu dožene k vraždě ...

Přál si, aby u Kadly našel rodinné štěstí. Snaží se jí vyjít ve všem vstříc, ale pokud se situace zvrtně, je haněn, a za svou ochotu a dobrotu si vyslouží jen posměšky. Začíná o sobě pochybovat a příčinu Kadliny nervozity a netaktního chování vidí v sobě ... v hospodě na tancovačce se snažil Kadle zalíbit a šel do kola, přestože tancovat nechtěl. Vojta nebyl moc dobrým tanečníkem - Kadle bylo nemilé, že se všichni dívají jen na ně, že hosté rozebírali, udělal-li Vojta dobře, když si ji vzal, dívky se jí závistně smály, přály jí, že vzbudili výsměch, mladíci se jí zastávali, že je hezká, že jí to sluší a za Vojtu že nemůže. Vojta už raději netancoval, jen potupeně sledoval svou ženu, jak je v jednom kole s jinými. Když se vraceli domů, Boučková ho vítala slovy: *„A vy jdete krásně ... pak má dcera s vámi někam vyjít, necháte ji cizím lidem, sednete za stůl mezi takové nedopity a ležete to do sebe jako bez rozumu! Snad nezačínáte jako Bouček?‘... oči jí přitom svítily, mělat' radost, že si mohla takto vyjeti; věděla, že se tím v chalupě upevňuje.*

Na statku všechno obstaral Vojta, veškerou práci - chalupu, hospodářství, dobytek. Karla se nepřišla ani jednou na něho podívat, natož aby se sama přičinila. Zmocnila se ho lítost, nebylo to, jak si vysnil, jak očekával. Domníval se, že Karla bude postupem času do práce jako vítr, že bude pracovitá a že bude se stavením hospodařit ... čekal na vlídné slovo, které by zaznělo od Karly, na pohlazení a projevy její náklonnosti k němu. Ale stále se mu ničeho nedostávalo. *„Teď tu byly, ale něco mu v nich přece*

---

¹ Rais, K.V : *Kalibův zločin*, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1959, str.138.

scházivalo něco, co mělo rozehrát, rozradostnit, osvítit starou světnici jasným štěstím. To tu scházelo a Vojta na to marně čekal. Tichý stesk mu počínal prolínati hlavu i hrud'. Někdy začal dovádět, vypravoval historky pro smích, škádlil ženu, ale tuze nepochodil. Snad se i zasmála, pověděla také něco veselého, ale plná radost se po světnici přece nerozlila."¹

Když nepochodil, začal se v duchu obviňovat, že je starým bláznem, když má doma tak hezkou, hodnou ženu, a on si na ni stěžuje. Přesto myšlenek nespokojenosti a nejistoty, zda je u něho šťastná, zda se jí zde líbí, když je pořád smutná a skoro nemluví, se nezbavil. Kadla už s Kalibou sotva kdy promluvila, měla pevné zastání v matce - spolu byly přesilou manželovi, který se snažil se jim vzepřít, ale nikdy své kroky nedotáhl do konce, čímž byly obě opět na výši a věděly, že si pro příště mohou vůči němu dovolit více. Jednoho dne mu mimo řeči oznámily, že jedou do Vidovic (rodné vesnice), přestože je prosil, aby vyčkaly do jara, jeho návrh vetovaly a za jeho zády se domluvily se Smržem, který je měl dovézt. „*Kadličko, proboha tě prosím, nezlob mne a netrap. Mohla bys to udělat a jít k muzice beze mne?*“... *'Ještě jsem neřekla, že půjdu, ale co by bylo, kdybych šla? Víš, jak to tady v hospodě dopadlo ... Už s tím přestaň, sedím celé dni doma, nehnu se ti, a když chci s maminkou k sestře, ještě bys bránil. Kdybys měl jinou v mých letech, chvíli by ti neposeděla; já nemám krev jako ty!*“² Do sporu se pustila i Boučková, ale poslední ránu mu zasadila Kadla - v tu chvíli poznal, že by se neovládl a mohl by říci něco, co by jí ublížilo, proto další argumenty polkl. Kadla měla opět navrch.

Často vzpomínal, jak se k němu měla, když chodíval do Vidovic,
... jak jej tenkrát hned napoprvé škrtila, jak přišel domů zpola bez sebe. I potom jej ráda vídala, dováděla, smála se – Co byli svoji, nebyla taková ani jednou. Tenkrát sama říkala, že není starý, sama že už není ztřeštěná

¹ Rais, K.V.: *Kalibův zločin*, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1959, str. 110.

² Tamtéž, str.145.

*mladice, po žádných radovánkách že netouží.*¹ Snažil se pochopit, kde udělal chybu, co je překážkou jejich spokojenému soužití, manželství. Přiznal si, že veškeré hoře dělá stará Boučková, že ta se vším vyrukuje a až poté jí dcera sekunduje, že ona sama by se neozvala, ale s matkou v zádech si vyskakovat dovolí. I nadále doufá ve změnu: *„Nitro jeho bylo plno kyselosti, jež se již počala měniti v nenávist proti panímámě. Ted' už mu přicházivalo na mysl, jaký má Konopáč rozum a že dobře věděl, proč nemluvil anebo všecko chválil. Vzpomínal, jak se vždycky za stolem potutelně šklíbil a ve vlasech se poškraboval. Ted' mu rozuměl.*²

3. 4. Šťastné manželství

Švagr Smrž dohodil Vojtovi nevěstu, dvaadvacetiletou Karlu, dceru Boučkové. Vojta je v ženském světě nováčkem, amatérem, ženské duši nerozumí, neví, jak se má před Karlou chovat a má strach. Jedinou zkušenost s ženou poznal Vojta ve svých 19 letech, kdy měl letmou známost – sotva vztah začal, přišel konec. Od té doby s žádnou kontakt nenavazoval.

Své rozpaky z návštěvy u Boučků schovával za argument, že přeci už má svá léta ... *„Děláš jako školák! Mluv s ní jako s přátelskou, vždyť tě prej dobře zná. Kdyby se to jenom staré líbilo, ani na krok bych s tebou nevyšel, ale tak přiběhla, říkala, abychom přišli, že Kadla o všem ví. Sama prej o tobě tuze mluvila a slovem jí nenutili. Inu, má rozum!*³

Vojta se do Karličky zamiloval, byl celý bez sebe, věřil, že pravé štěstí ho čeká po jejím boku. Ale jeho cit opětován nebyl - chodíval k nim častěji, jednou na procházce ji objal ... *„Zatřásla jste se, jako když smrt na člověka*

¹ Rais, K. V.: *Kalibův zločin*, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1959, str. 147.

² Tamtéž, str. 156.

³ Tamtéž, str. 37.

sáhne.¹ Na otázku, zda ještě si myslívá na vojáčka, mu Kadla nedala jednoznačnou odpověď. Když k nim později přicházel, byla stydlivější, jako by se mu bála podívat do očí, ale přesto po té první návštěvě ho všechno k ní hnalo, myslel jenom na ni, nemohl se dočkat chvíle, až ji zas uvidí a přitiskne „*V duchu již viděl, jak si ji stěhuje domů do hospodářství, ji, Kadlu, mladou hospodyni! Tam budou spolu žít jako dříve tatínek s maminkou. Dej Pánbůh, aby to bylo aspoň taky tak dlouho!*“²

Svatba proběhla, ale i Vojtu nemile překvapilo chování Karly, byla zamračená, nemluvila. „*Karla si náhle utřela oči, a naoko vesele vyskočivši, jako z upejpavého studu chvátala na síň a do výměnku. Ale tam klesla na lůžko a mezi starými stěnami se ozval vzlykavý pláč.*“³ Tyto první projevy změny chování u Karly dobrák Vojta opomíjel ... Častá nemluvnost Kadličina, absence důkazů lásky, vlídného objetí, slova, smíchu, rodinného klidu vede Vojtu k zevrubnému zamyšlení a hledání odpovědi na otázku – kde udělal chybu? Proč u něho není šťastná? Co stojí za její proměnou od svatby? „*Když nemluviš a mračíš se, nejraději bych z domu utekl, všechno na mne padá, smutno mi je; ale já bych utéct nemohl, protože bez tebe nemůžu být – člověk ani neví, co se s ním děje a jak se to stalo! ... Pak mě napadá, že tě to u nás mrzí, že se ti něco nelíbí a že tě snad trápí, že jsi se k nám vdala. Ale zase si myslím, že tě nikdo nenutil, žes to mohla říct hned, když jsem k vám přišel poprvé.*“⁴

Karla svého muže v domácnosti ignorovala, nečekala na jeho vyjádření, rovnou jednala, zvláště, když jí oporou byla matka, která dělala vše proto, aby plány byly splněny i za cenu, že uvede do neštěstí své dítě. Situace byla pro Vojtu o to bolestivější, protože on měl Karlu rád, zatímco ona s ním byla z vypočítavosti, z jistoty, že si polepší a bude se mít dobře,

¹ Rais, K.V.: *Kalibův zločin*, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1959, str. 55.

² Tamtéž, str. 89.

³ Tamtéž, str. 90.

⁴ Tamtéž, str. 124.

zajistí sebe i nemanželské dítě. O to víc je příběh tragický, protože Vojta dal v šanc vše co měl, to nejcennější - své srdce a život, věřil ve změnu, ale pak přišlo kruté vystřízlivění ... „*Mluvili, žili jako dřív, ale toužný stesk ve Vojtově hrudi zhutněl. Cítil, že jasna a tepla je v jeho domácnosti ještě méně než dřív.*“¹

I přes výrazné náznaky chladnosti Karly vůči jejich společnému soužití, snažil se ji udělat šťastnou a znovu nalézt lásku, která (dle smýšlení Kaliby) kdysi mezi nimi byla. Snažil si ji naklonit vlídnými slovy, činy, uplácel ji dary, ale tyto kroky neměly dlouhodobou odezvu, nakonec skončil opět na začátku- byl sám, bez lásky, pochopení, obětí.

3. 5. Vojtova (ne)jistota

Stará Boučková byla chamtivá, vychytralá, falešná, vypočítavá ženská. Často využívala pomluvy, jen aby dostala lidi na svou stranu, aby si je naklonila: „*To je člověk, lidičky, zlatí, to je člověk! Všecko mu strčím, celé své živobytí mu sypu, a teď, když mne ten šklibil okrade, tenhle snad ještě řekne, že se mi dobře stalo. Ach, já mám zastání! Místo aby se proti té nepravosti sám postavil a staré mámy se ujal, ještě vyčítá ... Všecko by sami shrabali, z člověka by kůži stáhli a ještě se jednomu vysmějou! Inu jsem cizí máma, nejsem jeho.*“² Svým provokativním chováním ovlivňuje jednání a chování dceřino, což se negativně odráží na manželství s Kalibou.

Karla byla pramenem, který naplnil láskou žíznivé srdce Vojtovo. Ona ovšem toto vůči němu necítila. Byla zamilovaná do Rachoty, který musel nastoupit vojenskou službu. Matka ji přinutila, aby na svou lásku zapomněla

¹ Rais, K. V.: *Kalibův zločin*, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1959, str. 143.

² Tamtéž, str. 167.

a aby se výhodně provdala za mladého Kalibu. Karla střežila své velké tajemství, o němž ani matka neměla ponětí. Protože svazek pro Karlu představoval nejlepší způsob, jak se vyvarovat posměchu, pohrdání, vyřešila nakonec svůj problém svatbou, přistoupila na naléhání a plány své matky.

Boučková byla hlavní příčinou neštěstí Karly – neustále ji sekýrovala, že se málo usmívá, že nehovoří, když je u nich Kaliba, že se do práce nehrne, že nad vším ohrnuje nos, jako by ji někdo nutil: „ ... *nic vám nedělám po vůli. Dřív jste pořád říkali: 'Nech toho Rachotu, nech ho!' A teď jsem ho nechala, držím se toho- chlapa starého – a zas – I kdopak má být pořád jako vy!*“¹ Zpočátku se Karla snažila matce se vzepřít, často ale její vzpoura byla bez odezvy, neměla už síly jí vzdorovat. Pak přišla změna. Uvědomila si, že když přistoupí na hru, stane se jejím spojencem, jen z toho bude mít výhody.

Společné soužití si Karla a Vojta představovali odlišně. On toužil po rodinném krbu, štěstí, klidu, láskyplném vztahu s Karlou, ona se naopak od něho distancovala, snažila se, aby spolu přišli co nejméně do styku. Nezajímala ji jím odvedená práce, hospodářství. Nevyslechla si jeho přání, prosby. Byli sezdáni, bydleli spolu v jedné domácnosti, později do rodiny přibyl synek, ale žili odděleně – už od svatební noci. Vojta čekal na změnu přístupu Karly. Přál si, aby se chovala k němu jako vzorná manželka, ale sám s ní na toto téma nedokázal komunikovat, pouze tajně doufal v její návrat.

Proč se za něho provdala? Proč se nesnažila udělat Vojtu šťastného? Dala jejich vztahu vůbec nějakou šanci? Proč mu nebyla vděčná za jeho starostlivost? Kde vzala právo se k němu chovat tak, jak činila? Karla do vztahu s Kalibou šla jen proto, aby byla po vůli matce a hlavně aby zakryla důsledek vztahu s Rachotou. Přestože z příběhu není zcela jasné, po jakou dobu se s Rachotou nevidala, je patrné, že styk s ním opět navázala a nadále

---

¹ Rais, K. V.: *Kalibův zločin*, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1959, str. 79.

tajně udržovala. Proč ale teď matka proti jejich vztahu nezakročila, nebránila jim ve shledání? Naopak je ještě podporovala a kryla.

3. 6. Pohár trpělivosti přetekl

„Všecko je mi tady až hrůza proti mysli, nemít to dítě, utekla bych! ... Žádný člověk mi není tak protivný jako on ... Pořád abych se byla přetvařovala, strach a hrůza mě drtily i rozpalovaly, noci jsem probděla, modlila se i proplakala a jen stranou jsem ho pozorovala ... Jen kdyby se pořád nedotíral, a vidí přec, jak ho odháním.“¹

Rozpaky, trýzeň, skepse, rezignace na vidinu lepší rodinné situace a vztahu mezi ním a stále jeho láskou, finanční tíseň, nemožnost se svobodně rozhodovat bez výčitek panímámy, výsměch, bránění mu v radovánkách se synem ... toto všechno se honilo Vojtovi v hlavě a obavy, návaly zuřivosti gradovaly ... *„Věčnou nevrlostí Karlinou a tím, že ho od dítěte pořád odháněla, byl všecek ztupělý a sotva mluvil, jmenovitě s panímámou ne... Ani otce nevyhledával, bál se každé zmínky o své domácnosti, aby v něm všecko nezahořelo a nepálilo. S lidmi hovorů nezačínal, by skoro se jim vyhýbal, protože tušil, že již do jeho života vidí. Také měl chvílky, kdy ho znenadání zmohla lítost; tu zalezl do stodoly nebo na půdu, skrčil se někde v šerém koutě a musel se vyplakat. A říkal si, že snad přec jen býval divoký, prudký, že zapomínal na ženino mládí, že ji trápil těmi hádkami s panímámou. Ale když si vzpomněl, jak často tvrdě, necitelně, hrubě ho odbývala, že mu řekla, že ho ani vidět nemůže, zatřásl jím hněv; tu cítil, že ho žena nenávidí, že to není jen chvilková nechuť, že ho s matkou pronásledují a schválně mučí. Počal věřit slovům Nániným, že ho Karla mámila, že si ho vzala jen proto,*

¹ Tamtéž, str. 197

aby seděla v teple, aby z podruží u Konopáčů přišly do svého a mohly dělati paní. Ty poslední myšlenky zapuzoval však nejvíce, protože se jejich pravdy bál ... Nikomu, ani vlastnímu otci se s mukami svými nesvěřil, protože se styděl odkrývat, co se v chalupě děje. Dusil všechno sám v sobě – dusil i starosti o denní živobytí, které mu v odvážnějších chvílích padaly do hlavy.¹⁾

V návalu vzteku vyhnal Boučkovou, tu ale doprovodila i Karla s malým Karlíkem, ubytovali se u Smržových. Během odchodu ze stavení Kalibových se Vojta dopustil napadení na Karle, proto byl soudem potrestán čtyřnedělním vězením. „*Copak jsi, člověče, ten soud prospal? Copak jsi neslyšel, jak ti panimáma sypala, že jsi se opíjel, že jsi kruťák, před kterým nebyly jisty životem?*“ ... *'Ale Kadla skoro mlčela!*“ ... *'Mlčela – proč by nemlčela? Dělala jako svatá, jen se s tím dítětem mazlila, aby páni mysleli, kdovíjaká že není. A potřebovala něco říkat, když jsi se hned ke všemu přiznával a ještě po všem div jsi se pro ně nedal do pláče? Chtěli jsme ti s tatínkem a s Kukulkou pomoci, proto jsem pánům řekla, jaké jsou jedna i druhá, ale co to už bylo platno?’²⁾* Jeho nepřítomnosti na statku využívají ženské, vystrnadily ze statku starého otce Vojty (který u něho žil po dobu, co ony bydlely u Smržů) a samy se zde usadily.

Nenaplněné očekávání manželství Vojty a Karly se podepsalo i na zdravotním stavu jeho otce. Po dobu, kterou si Vojta odpykával trest ve vězení, se otci přitížilo, s Vojtou se nestihl rozloučit, navždy ho opustil. Vrací se domu, do neutišitelné situace, žal nad skonem otce ho doprovází s výčitkami, ale i s naivní vidinou, že po této očistě by mohl začít s Karlou a synkem nový život a udělat tak silnou čáru za minulostí. „*Všecky bolestné vzpomínky, jež ho v posledních dobách mučily, rdousily, které tak často*

¹⁾ Rais, K V : *Kalibův zločin*, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1959, str. 211.

²⁾ Tamtéž, str. 243.

*rozbíral, znova se mu proháněly hlavou ... Hlava Vojtova opět byla tupá, jako by v ní byla rána do čela ještě duněla ...*¹

Blížil se k domovu, vnitřní síla ho táhla ke Karle, oknem se podíval do světnice. Viděl, jak jsou ženské usměvavé a že Kadla něco říká další osobě. S nimi v místnosti byl i Karlin voják - držel malého, Boučková spustila na vnuka - „*Kadlíku, Kadlíku, křikni: tata – ta-ta-ta – ta- ta- ta-ta!*“² Zklamání, bolest, zoufalství i nejděsnější zuřivost Vojtou cloumaly ... vtrhl do světničky, „*Pravice, držící motyku v půli topírka, švihla do výše ... Páz, dosud vzepjatá, mžikem švihla ještě výš, a silná, prudká praskavá rána padla Karle do temene...Já ji zabil – Kadličku jsem zabil...Svezl se na kolena a paže se mu natáhly k ženě hlavě. Ale v tom se zatřásl, ústa chrčivě zahlabolila a také horní půle těla padla na zem, až hlava buchla do podlahy.*“³

Kaliba upadl do bezvědomí, soudní komise se hned ráno po činu dostavila k jeho loži, ale přišla skoro nadarmo; lékař konstatoval prudký výlev krve do mozku a uvedl, že Kaliba sotva kdy bude vypovídat. Starý Kukelka se po celou dobu o něho staral jako o vlastního. Boučková mezitím vystrojila Kadle pohřeb, okázalý, za nějž by se nemusela stydět, ale domácích lidí přišlo málo, sám představený povídal - „*Museli ho tuze mučit – my o všem ani nevíme.*“⁴

„*Vojta již z toho pustého temna neprocítl. Ale trvalo ještě řadu dní, než smrt nadobro zdusila jeho tělo, než ústa vyjekla naposledy a než Kukelka otevřel okno světničky, aby dušička mohla vyletět.*“⁵

¹ Rais, K.V.: *Kalibův zločin*, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1959, str. 257.

² Tamtéž, str. 259.

³ Tamtéž, str. 260.

⁴ Tamtéž, str. 261.

⁵ Tamtéž, str. 262.

4. 1. K. M. Čapek Chod

Tento rodák z Domažlic (ke svému jménu si připojil poslední část-Chod, aby se odlišil od mladšího Karla Čapka) se po nedokončení studia na Právnické fakultě v Praze věnoval žurnalistice. Jako redaktor přispíval do olomouckého *Našince* (1884 – 88), *Hlasu národa* (1888 – 90), *Národní politiky* (1890 – 1900) a od roku 1900 *Národních listů*; divadelní kritiky publikoval v časopisech *Světobzor*, *Zvon*, *Česká revue*. Ve 20. letech 20. stol. se práce v redakci omezila na beletristické příspěvky, tištěny převážně v časopise *Cesta*.

Tvorba tohoto autora je převážně spjata s posledním desetiletím 19. století a s prvními dvaceti léty 20. století. V dílech je patrný pochmurný tón, pesimistický pohled na soudobý svět (ovlivněn naturalistickým determinismem), sarkasmus, který v některých partiích graduje v grotesknost. „*Příběhy Čapka Choda bývají drsné a chmurné, jen zřídka se však vzepnou do poloh skutečně tragických: tragika se většinou zvrací v pitvornou grotesknost, hrdinové se tříští o nejbizarnější náhody, které je však neničí úplně, ale zesměšňují a profanují.*“¹ K. M. Čapek Chod je řazen mezi představitele realismu a naturalismu.

V povídkách *Němák*, *Nejzápadnější Slovan*, *Nedělní povídky*, *Ad hoc!*, *Psychologie bez duše*, v románu např. *V třetím dvoře* zpracovává sociální náměty, opírá se o své znalosti prostředí, skutečností, detailů, zobrazuje duševní monology hrdinů. Středem dění je jedinec fyzicky a duševně poznamenaný, živořící na okraji společnosti, s nimž si výsměšně pohrává osud.

Jeho první významný román *Kašpar Lén mstitel* byl koncipován jako tragická vzpoura jedince proti společenskému bezpráví. Příběhy životních ztroskotanců i podnikavých jedinců vylíčil v rozsáhlých románových

¹ Lexikon českých spisovatelů I., str.388.

obrazech ze života buržoasie, proletariátu i městské periférie - *Antonín Vondřejc, Turbína*. V próze *Jindrové* zpracovává příběhy s náměty první světové války, mezi poslední romány patří *Vilém Rozkoč, Řešany*. Autor se snažil vzbudit u lidí více soucitu vůči postavám, jejich rozpolcenosti, vnitřní bolesti, prožívání ... vyhýbal se jakýmkoliv okrasám, nereálnosti, naopak detailně popisoval bol a trápení postav a nemožnost řešení jejich problémů - „...zvykl si vidět život bez okras romantismu, tak, jaký opravdu jest...“¹ Divadelní hry předvádějí intimní dramata z prostředí měšťanských vrstev a lidí společensky vyčleněných – *Begův samokres, Slunovrat, Výhry a prohry, Básníková nevěsta*.

4. 2. Román Kašpar Lén mstitel

Prvním dílem, románového formátu (předtím jen tvorba povídková), které znamenalo zřetelný a kladný obrat pro něj také u kritiky byl právě *Kašpar Lén mstitel*, vycházel ve *Zvonu* od roku 1907. Jedná se o ironickou variaci na námět zločinu a trestu. Je psán sevřenou formou, bez odboček, vedlejších epizod. Hlavní postavou je zedník Kašpar Lén, který po návratu z vojny zjistí, že dceru jeho kamaráda, již měl rád, svedl starý zámožný kupec Konopík. Mária byla nucena se živit jako prostitutka, její otec tíhu studu neunesl a vzal si život. Kašpar je odhodlán Mária dostat z nevěstince a pomstít se Konopíkovi. Jednoho dne, když Konopík stál pod lešením, spadla na jeho hlavu cihla a zabila ho. Druhá část prózy se odehrává u soudu, který z mlčenlivého nemocného Léna není s to dostat důvody vraždy. Jediná Mařka věděla o Lénově záměru a při líčení ho prozradila. Lén je ale těžce nemocný, zchátralý duševně i tělesně. Na

¹ Šach, J.: *K. M. Čapek Chod*, Městské muzeum v Domažlicích 1949, str. 57.

soudcův dotaz, jak se věc přihodila, už neodpoví, omdlí a z bezvědomí se již neprobere. Mařka, přítomna v soudní síni, se tak rozrušila, že rovněž zemřela.

Námětem románu byly skutečné události. Svědčí o tom, jednak autorská poznámka pod čarou v závěru přelíčení, jednak vzpomínka Boženy Čapkové: „*Ze svého pobytu v Chodské ulici vytěžil popud k mohutnému románu Kašpar Lén . Naproti byly novostavby, kde došlo k nehodě. Náhodou spadla cihla kohosi těžce zranila. Na jiné novostavbě pracovala žena mrzáka, která přivlekla každodenně s sebou na kočárku dvojčata.*“¹

Autor se pečlivě seznamoval s reáliemi. Právě znalosti prostředí a poměrů na stavbě využil při popisování místa děje, které zachytil a vylíčil dopodrobna. Reálný pohled na život s prvky naturalismu, podává čtenáři cílenou kritiku tehdejší společnosti a vztahů mezi lidmi. Aby nás autor více vtáhl do děje, využívá pro dialogy postav lidovou mluvu: „... začal se zajímat o realitu a společnost rodícího se velkoměsta. Chtěl ji vykreslit ve všech sociálních vrstvách, zaměstnáních a ... zvláštností. Takže můžeme například v Kašparu Lénovi číst leccos zajímavého o práci a životě zedníků, o staropražské prostituci nebo o praxi soudního líčení. Autor k tomu studoval fakta a řeč, sbíral výrazy odborné a argotové...“²

---

¹ Šach, J.: *K. M. Čapek – Chod*, Městské muzeum v Domažlicích, 1949, str. 76.

² Čapek Chod, K. M.: *Kašpar Lén mstitel*, Československý spisovatel, Praha 1972, str. 4.

4. 3. Mstitel

O životě Léna víme velmi málo, jsme seznámeni pouze s krátkým časovým úsekem, během něhož se dovídáme o pohnutkách, které ho vedly k realizaci činu, plánech a vražedném závěru. Lén není postavou jednotvárnou, naopak. Začíná se v průběhu vyprávění pozvolna měnit.

S Lémem se setkáváme poté, co přijíždí domů z vojny. Vrací se domu, i když sám neví, co to domov je. Rodinu, ani příbuzné nemá. Musel se spolehnout pouze na sebe, o ostatní se nestaral. Nevíme, odkud pochází. Pro něho je domovem to, co bylo před vójnou - žil u starého zedníka Kryštofa a jeho dcery Márinky „*Když z vlaku na pražském nádraží vystoupil, věděl ovšem, kam půjde odtud, jako by domů šel, ale nevěděl, až dojde, kam před vójnou jako domů chodíval, zda bude stále ještě jako doma uvítán ... Nepřivítají-li, půjde s Kristem o dům dále, jejich není. Právo na ně nemá.*“¹

Vrací se, ale je opět sám. Jedinou jistotu, že se shledá s Kryštofem a bude s ním i nadále žít a pracovat, ztrácí. Od cizích lidí se dozvídá v náznacích, že život starého Kryštofa dobrovolně vyhasl a že se z Mařky stala prostitutka: „*... tak se vám to může říct. Tak ta holka slouží. Slouží ... jenže bude ona mít ... moc pánů, ... i bude mezi nima vójáků taky dost, blízko kasáren je to...*“²

I když byl touto zprávou nemile překvapen a vůči Mařce neměl žádné závazky, navštívil ji. Přeci jenom byla jedinou, kterou znal a neměl kam jít. Ale první setkání nebylo vlídné, Márinka ho utvrdila ve svém povolání - najednou se v Kašparovi cosi vzpříčilo - „*Léna popadla strašná, co živ byl nepocitěná lítost. Rty mu zkameněly, ale slzy, jež nebyl schopen vyplakati, v chřípí ho rýpaly, skráněmi mu trhaly ... Hrud' zachvátila křeč, mohl jen s namáháním vdechnouti, ale rdousil se, vydechuje v trhavých*

¹ Čapek Chod, K. M.: *Kašpar Lén mstitel*, Československý spisovatel, Praha 1972, str.13.

² Tamtéž, str 18.

*přestávkách...*¹ Byl zmaten. Jednak nechápal, proč se Mária stala prostitutkou, proč si vybrala tenhle nedůstojný život a jednak byl zmaten svými city. Co si se v něm vzepřelo, ale nedokázal popsat co, proč a jak s tím naložit. Protože byl introvert, vyvaroval se společnosti, musel se svými pocity poprat sám. Ale jak?

Ve svých emocích se Lén nedokázal vyznat, lásku doposud nepoznal, až pozvolna zjišťuje, že mu na Mária záleží a připouští i to, že mu záleželo už tehdy, před vojnu. City nedával najevo, vlastně ani nevěděl, co to city jsou - sám se dostával do stavu, v němž se objevil poprvé a s nímž si nevěděl rady. Byl bezmocný, pln myšlenek, otázek, na něž neznal odpovědi ... zamiloval se „*Ted' však přepadla jej ke všemu, třeba opožděně, ale tím hlodavěji představa žádoucnosti toho děvčete, jakkoli včera ani na okamžik takového hnutí nepodleh, a Lén, dotud jako dítě neporušený, poprvé ve svém životě seznal, že mohou líce pálit také po ráně, zvnitř naven zasazené.*“²

S ženami jednat neuměl, styděl se, jakékoliv důvěrnosti byly pro něho něčím novým, něčím, za co se styděl. „*Záložník Kašpar Lén byl co do žen dítětem a část zjevení, jaké byl právě účasten, překvapila jej především studem. Hnětl jej i nával nehorázné náklonnosti mladé maltářky, i to, že před ní uprchl, nejvíce pak zmaten byl z toho, že jej v křížku povalila*“³

Postupně se z cituprázdného člověka stává zamilovaný muž, jenž by učinil vše pro blaho a spokojenost Mária. Otvírá se světu, začíná komunikovat i s okolím. S dalšími zkušenostmi, citovým vystřízlivěním a procitnutím, se z Léna stává člověk citově rozpolcený, člověk, který si neví rady s vlastním nitrem, které se mu láskou rozevírá. Kašpar laxního jednání se mění v ochránce, mstitele, který bojuje proti bezpráví, miluje, strachuje se o svou Mária, snaží se získat pro ni lepší domov. Kašpara zdrtila výpověď Mária, ta se mu svěřila se svým těžkým údělem, do kterého se dostala vinou

¹ Čapek Chod, K. M.: *Kašpar Lén mstitel*, Československý spisovatel, Praha 1972, str.18.

² Tamtéž, str. 59.

³ Tamtéž, str.112.

Konopíka. Léna se zmocnily návaly nepřičetnosti, probral se ze zděšení a přemýšlel, jak situaci vyřeší. Pochopil, že i on sám má z určité míry podíl na tom, co se stalo, stejně jako starý Kryštof a jako Mařka. Začal veškeré emoce, hněv, pocity bezmoci tišit alkoholem „*Když byl otráven jedním jedem, propadl i druhému, jednomu kvůli druhému.*“¹

Chtěl ji odsud vyvést, strádal peníze, aby ji mohl vykoupit, chtěl její život navzdory osudu změnit. Začal pracovat na stavbě Jindřicha Konopíka, původce Márinčina neštěstí, byl to on, kdo dostal Márinku do nevěstince a tím nepřímo se podílel na sebevraždě jejího otce. Lén začal přemítat o možných hlediscích, jak Márinčin problém vyřešit a jak by mohl hoře Konopíkovi odplatit. Do paměti se mu vryla myšlenka vraždy, gradovaly jeho představy o realizaci, s precizností si rozložil veškeré kroky vedoucí k úspěšnému závěru.

Mezitím se ale Kašpar dostal do potyčky s dalším dělníkem na stavbě, poprali se. Lén se nepoznával, byl užaslý nad tím, jak se cítil při konfliktu, když přepral ryšavce: „*Každým buchnutím jeho srdce svět se v očích jeho smršťoval, vždy tak, jako kdyby věci okolí zhustily se v jeden nejužší hmotný bod, tak srostlý a těžký, že vnímání šlo mimo zrak a praštilo zrovna do hlavy ... Tyto pocity byly pro Léna tím ohromnější, že je nedovedl takto rozložit a pojmenovati, a také k nim nic nepřipojoval ve své mysli než úžas nikdy nezažitého a naprosto nenadálého! Žádnou hrůzu, té nebyly ani schopny jeho zdřevěnělé, vysílené údy.*“² Tento konflikt byl pro Léna jakýmsi očistcem, kterým „dostal“ emoce ze sebe.

Před očima se mu stále objevovala holá hlava Konopíka, dráždila ho. Vybavoval si slib, jenž dal v podnapilém stavu mrtvému Kryštofovi, o pomstě. Už se nedokázal soustředit na nic jiného, než na lebku Konopíkovu, která se mu stává posedlostí. Neuvědomuje si, že spáchá čin, za který bude

---

¹ Čapek Chod, K. M.: *Kašpar Lén mstitel*, Československý spisovatel, Praha 1972, str.58.
² Tamtéž, str. 103

odsouzen, on smrt Konopíka vnímá jako své poslání, mstu, kterou smyje zločin, jehož se Konopík dopustil na Márince. Zločin, či odplata?

Myšlenka na spáchání činu ho motivuje, stále si vybavuje svůj plán a záhy bojuje s obavami, že až nadejde vhodný čas, nebude s to svůj slib splnit. Obavy ale byly neoprávněné!

4. 4. Kryštofova Márinka

Postava Márinky v románu je zpočátku v pozadí, nevíme o ní skoro nic. Bližší okolnosti jejího příběhu se dozvídáme ke konci románu, kdy je nám její vztah s Konopíkem odtajněn. Rodiče měla natolik ráda, že upsala svou mladou dušičku Konopíkovi, aby zachránila čest své rodiny. Ale tu ve stejnou chvíli ztratila. Otec realitu neunesl a spáchal sebevraždu, matka ze zármutku zemřela. Jejich dcera, jež nemohla samovolně o svém životě rozhodovat, se dostala na úplné dno. Veselé děvče se záhy proměnilo na uplakané, lhostejné stvoření, které se denně ocitalo na hranici společenské spodiny. Sny, plány a život ztratila v jednu chvíli.

Márinka byla dcerou Lénova přítele, tak na ni během společného živoření nahlížel. Ale postupně sám poznává, že se pohledy na ni mění, že ji nevnímá jako děvčátko, které každý den nosilo jemu a otci na stavbu oběd, ale že z malé holky se stává žena, ke které vzplanul láskou. *„Tenkrát bylo Lénovi Mařky líto, ovšem jinak než dnes. Jakým už byl odjakživa dětinou milý Lén, ačkoli si to sám ani nedoznal, tehdyž odešel z práce s Kryštofem hned téhož dne do nového domova, ne sice hlavně, ale přece jenom také proto, že chtěl Mařku ochrániti před výpraskem ... A ejhle, Lén poznal ve*

*svém životě poprvé, že člověk v prsou něco má, co hrud' rozvírá, když by chtěl vydechnouti. Suchý vzlykot mohl mu srdce utrhnout.*¹¹

Lén, poté, co se utvrdil v pravdě o Márinčině životě, byl velmi zklamaný, zdrcený: „Čert vzal zábu; do toho, v čem je, nikdo ji nemutil ... Pravda, ale kdyby toho nebylo, ani Kryštof by nebyl skočil do vody.“¹² Snažil se pochopit, proč svůj život dobrovolně odevzdala do spárů tohoto řemesla, z jakého důvodu rezignovala na život. Márinka se mu začala měnit před očima, byla plna utrpení, bez jiskry, stále se snažil v ní vidět onu Márinku, již znal, ale „Nenašel v ní ani památky po dávném dětském výrazu malé Mařky, třebaže tvář jinak ji dosti připomínala.“¹³

Márinka byla citově vyprahlá, během tříleté absence Léna se neseznámila s nikým, kdo by významně a pozitivně zasáhl do jejího života. Pravou lásku nepoznala, o lásku otcovskou přišla, nebyl tu nikdo, kdo by v ní lásku probudil. I možná proto nevěděla, jak se zachovat vůči Lénovi, obávala se jeho reakcí, když zjistil, jakou životní cestou se ubírá, nevěděla, jak s ním komunikovat, i když cítila, že ji má rád.

Určitá míra nerozvážnosti, nestálosti jejího jednání, smýšlení je patrná v dopisech, které si vyměňovala s Lénem. I jemu bylo nápadné, jak se její reakce radikálně mění, tím uváděla Kašpara do rozpaků: „A měla-li, obsahoval vyzvání, přinejmenším pro všechno, co Lénovi svato, aby jí přišel pomoci ze světa, ona že na něm nežádá sice oběť života, ale že by si přála aspoň jeho rukou zemřít. První její dopis, napsaný po jeho přípovědi, že ji vykoupí, byl ovšem zcela nepochybnou nabídkou společného odchodu ze života. Později spokojovala se pouze tužbou umřít v jeho náručí, přičemž naznačovala, že nečeká už od něho, aby jí 'ublížil' on, zřejmě dávajíc najevo, že si pomůže od toho světa sama. Nakonec nežádala si pak již nic víc, než

¹ Čapek Chod, K. M.: *Kašpar Lén mstitel*, Československý spisovatel, Praha 1972, str.30.

Tamtéž, str.41.

Tamtéž, str.33.

aby byl svědkem, 'jak jedno nešťastné děvče samo od sebe do hodiny se ubírá'."¹

Jaký byl vztah Márinky s Lénem, nemůžeme jistě určit. Tato oblast je zahalena rouškou tajemna. Víme, že Lén se do Márinky zamiloval, nikdy se jí ale nepřiznal, a nesnil si plány o společné budoucnosti. Přál si, aby žila spořádaně, proto veškeré síly investoval do práce na stavbě (přivzal ještě funkci nočního hlídače). Márinka v něm zpočátku viděla spíše ochránce, než muže, kterého by byla schopna milovat. „*Když Mařka přestala o smrti a začala písemně i ústně zváti nahoru 'jen na jedno políbení'.* Tu bylo na Lénovi kolikrát, aby se bránil proti chvatům Mařčiných rukou. A přece plál po ní každým vláknem svých ramen ... Každým dnem stával se špatný chlap v něm špatnějším, a přišel den, že neměl jiné myšlenky, než kterak by mu podlehl.“² Vztah Márinky k Lénovi se začíná vybarvovat až při líčení. Pod hrozbou výprasku utekla z nevěstince, aby mohla být přítomna soudnímu procesu, o němž se dozvěděla z novin. Cítila, že v tento okamžik si je s Lénem rovna. Oba mají svou temnou stránku života - ona život, k němuž byla odsouzena, on – čekal na verdikt soudu - zločinu, z něhož byl obviněn. Oba pojilo tajemství, které se nesměl nikdo dozvědět...

4.5. Odveta

Kašpar je dobrákem, obětí prostředí a svého primitivního chápání cti, viny a pomsty „ ... *rozdílům mravnost – nemravnost rozuměl velmi povrchně, ale co udělá panu Konopíkovi za to, že Mařku zkazil a starého Kryštofa zabil, to byla jeho morálka, to byl nezbytný požadavek cti, jak mu*

¹ Čapek Chod, K. M.: *Kašpar Lén mstitel*, Československý spisovatel, Praha 1972, str.69.

² Tamtéž, str. 69

rozuměl on, Lén. Slovo 'čest' nejmenoval ani při dušování, aniž mu kdy napadlo, co vlastně čest jest. V jeho světě 'mít čest v těle' znamenalo nedat si nic líbit, a Lén byl by raději sám zhynul, než by panu Konopíkovi odpustil.¹

Jediným řešením, jak odčinit to, čeho se Konopík na čisté Márince dopustil, byla rána, která by kupce zasáhla nejvíce. Lén zpočátku o vraždě vůbec neuvažoval, snažil se jen Márinku dostat z nesnází, ale když se ukázalo, že situace nebude jednoduchá, že sama z nevěstince odejít nemůže, začal Lén spřádat plány.

Zlomovým okamžikem, jenž Léna utvrdil o nutnosti realizování plánu, bylo, když na stavbě zahynul jeho přítel Liprcajt. Dělníci, shluknutí kolem bezvládného těla Liprcaje, si povídali o zvěsti, že na každé stavbě, když se někdo zabil, se ještě přihodí úrazy dva. Lén procitl za svého polozmámení, on totiž dobře věděl, kdo bude ten druhý!

4. 6. Soudní proces

Příběh je přerušen v okamžiku, kdy Lén „pustí“ smrtící zbraň na kupce Konopíka. Více se nedozvídáme, vražda zůstává po celé líčení u soudu skryta. Děj se záhy přenáší do soudní síně, kde probíhá přelíčení proti vrahovi. Z jednajících hrdinů se postupně stávají pasivní figurky kriminálního procesu a vypravování se mění v reportáž. Řeč státního zástupce, obhájce, reakce obecnstva, poznámky přisedících mezi sebou jsou v protikladu k zarputile mlčícímu Lénovi a k duševnímu stavu nebohé Mařky.

Reportéři v procesu s Lénem viděli senzaci, ale přestože vše směřovalo k vině Léna, přímé důkazy nebyly – „Žaloba, která s velkou

---

¹ Čapek Chod, K. M.: *Kašpar Lén mstitel*, Československý spisovatel, Praha 1972, str. 70.

oblibou užívala slůvka 'nutně', na tomto svém nejsilnějším místě byla nejslabší.¹⁾ Díky tomuto faktu se protistrana nehnula z místa a vše vyznívalo pozitivně pro obžalovaného. Žaloba si toho byla vědoma, proto se snažila poukázat na vlastnosti a hrubé jednání Léna, čímž by ho pošpinila a tím porotě dokázala, že měl vlohky k vraždě. Dělníci ze stavby vypovídali monotónně o Lénovi – byl „*na slovo skoupý, urputný, prchlý a neobyčejně mstivý, propukající v násilnosti beze všeho anebo při nepatrném popudu,*“²⁾ o jeho eskapádách - jak, i když byl zpočátku velmi spolehlivý a svědomitý, bylo od smrti Liprcaje pozorováno, že se do práce dostavuje v každodenní opilosti, že se na stavbě popral s ryšavcem ... ale opět důvody, proč se postavil Kašpar za Liprcaje, že ho chtěl ochránit a zabránit dalšímu zesměšňování, vyprchaly! Soudí se, že byl schopen se dostat s kolegy do potyčky, a to byl důkaz viny, důkaz, že by byl činu schopen.

Mařka byla přítomna soudnímu přelíčení. Když uviděla v síni Léna, „*Lítost byla tatam, z horoucího přilnutí, jakým planula pro něj, vyvanul stesk a dostavila se nesmírná hrdost ...*“³⁾ na to, že se jí zastal, že ji bránil před neprávem, že ji pomstil. V očích Márinky byl hrdinou, a byl-li Lén hrdinou, byla i Márinka hrdinkou. Myslela na možnost všem přítomným uveřejnit, co pro ni Lén udělal, že on nemá být souzen, kárán, ale naopak, odměněn. Jediný, kdo by se měl ocitnout na lavici obžalovaných, by měl být Konopík pro veškeré hoře, které její rodině způsobil. To on byl příčinou, díky níž vyprchaly dva životy a jeden pomalu vyhasínal. „*I zatoužila Mařka závratí ztracenců, opovrženců, kteří v senzaci, do jaké uvrhnou nejširší veřejnost, jimi opovrhující a je zatracující, vidí svou rehabilitaci, aby se mohla postaviti tam napřed po bok 'hlavnímu reku dnešního přelíčení' i aby se na ni ukázalo jako na spoluvinici.*“⁴⁾

¹⁾ Čapek Chod, K. M.: *Kašpar Lén mstitel*, Československý spisovatel, Praha 1972, str. 131

²⁾ Tamtéž, str. 129.

³⁾ Tamtéž, str. 159.

⁴⁾ Tamtéž, str. 155.

Lén zpočátku během slyšení simuloval pomatení mysli, choval se jakoby se ho celá záležitost netýkala, seděl netečně, nevnímal dění kolem, byl si jistý, že mu nemůže žalobce nic dokázat, dokud nepřišel zlom ... Během přelíčení byla k výpovědi vybídnutá i Kabourková, vystupující jako Lénova milénka. Nad slovy Kabourkové (horlivě vyprávěla o společných plánech s Lénem) se Mařky zmocnila únava, lítost a bezmoc - dříve, by byla na Léna počkala, až bude propuštěn, ale teď, když se z monologu Kabourkové dozvěděla, že má poměr s Lénem a že jedou do Tyrol za ušetřené peníze, se situace pro Márinku změnila: „*Teď jí nezbývá nic jiného, než aby šla za tatínkem na řetězovou lávku ... tam taky bude pro ni nejlépe ... až tady bude skončeno to říkání ... tu jí vzala velká soustrast nad sebou samou mocně, v očích jí zarosilo, zaperlilo, a třebaže slzu pocítila mezi víčky jako děsně žhavý oheň, přece se jí ulevilo, trochu od ní odpadla starost, co s ní bude, a když to vyřízeno bylo jako nezvratná hotovost, odpustila všem, každému, oběma, zvláště vroucně jemu, Lénovi, ...*“¹

4. 7. Hořký konec

Obhájce Léna byl člověk znalý své práce, dokázal manipulovat s obecnstvem i s porotou. Vyzval ji, aby při svém závěru nebrala zřetel jen k otázce viny, ale i k otázce trestu: „*... aby výrokem svým hleděli zameziti absurditě, jakouž je trest, který trestaného nejen fyzicky úplně potírá, ale k jedné vraždě vlastně druhou přidává ... tento zlomený muž před námi ... již*

---

¹ Čapek Chod, K. M.: *Kašpar Lén mstitel*, Československý spisovatel, Praha 1972, str. 171.

bojuje svůj zápas smrtelný, zatímco vy budete rozhodovati o otázce života a smrti jeho.“¹

Hořký konec čekal jak na Mářinku, tak na Léna. Mářinka, nad výpovědí Kabourkové, pod tíhou únavy, myšlenek, že je zrazena jejím nejbližším - Lénem, do kterého vkládala veškeré naděje na lepší život, se přihlásila o slovo. Hlavní usvědčující důkazy odkryla v zaslepené žárlivosti žena, kterou Lén miloval, pro kterou obětoval svůj život a ona ho v jedné chvíli zradila, vydala v šanc ... „*To je pravda, že tatínka chytil na zboží v magacínu, ale teprve, když jsme tři dni nic nejedli, vzal tatínek kladívko a z kůlničky vylomil do kvelbika několik cihel, když tam bylo jídla tolik. Ale hned tu třetí noc nás pan Konopík vyčíhal ... Když jsem já ho proboha prosila, aby tatínka pustil, povídal: 'A tys tu taky? Pojd' si tatínka rozvázat', on to ale dobře věděl od začátku, že jsem s tatínkem. Tatínek plakal, a když pan Konopík nedal jinak, než že poběhne pro domovníka, řekl 'di, děvečko!' a já sem tedy šla. A teprve tam sem se dověděla, proč sem tam byla zlákována a zač sem tatínka směla pustit, zavlíkl mě do krámu a bylo už hnedle ráno, když tatínka uřízl ... abychom mu podepsali, že sme toho vzali za tisíc stoosumadvacet zlatejch. To už ale letělo kladívko panu Konopíkovi kolem hlavy ... ale tatínek na strážníka nečekal ... A my sme zůstaly v celým domě za zloděje a ke všemu nás pan Konopík vyhodil na ulici.“²*

Dlouhý a srdceryvný monolog Mářinku natolik vyčerpával, že nebyla s to udržet se na nohou. Záhy po výpovědi zemřela. Lén od příchodu z vojny byl vtažen do vyhrocené situace, jež se mu stala osudnou. Jakékoliv řešení bylo předem odsouzeno k nezdaru. Byl přesvědčen, že lidský život je determinován utajenými silami podvědomí, proti nimž jsou vůle a vzdor bezmocné a marné. On byl jediným, který byl v kontaktu s Mářinkou, cítil se

¹ Čapek Chod, K. M.: *Kašpar Lén mstitel*, Československý spisovatel, Praha 1972, str. 175.

² Tamtéž, str. 184.

být zavázán jejímu otci, měl ji rád, a tudíž pochopil, že je předurčen k novému cíli - aby ji ochránil, aby je pomstil. Ani ve snu by ho nenapadlo, že bude právě Márinkou, ženou, která mu byla nejbližší, která si sama v životě dost protrpěla, prozrazen. Po její výpovědi, nebylo možné dále popírat vinu. Ještě chtěl Lén něco sdělit soudu, ale už jeho slova nezazněla. Nemoc předstihla ortel soudu: „*Tak udělal Kašpar Lén z dlouhého krátký proces.*“¹

---

¹ Čapek Chod, K. M.: *Kašpar Lén mstitel*, Československý spisovatel, Praha 1972, str. 187.

5. 1. K. Čapek

Karel Čapek patří k autorům, kteří se významně podíleli na vytváření kultury první republiky a jejichž dílo si získalo ohlas nejen doma, ale i v zahraničí. „*Čapkovo dílo klade od počátku naléhavé otázky lidské svobody a determinace, analyzuje deformované lidské vztahy i mechanismus moderní civilizace, ohrožující samu podstatu lidskosti. Protiváhu hledá v hodnotách všedního, civilního života, v 'obyčejném' člověku, v pragmatistické proklamaci prosté pozitivní dělnosti a praktického humanismu. Napětí mezi těmito dvěma póly, mezi kritikou odlidštění a hledáním integrálního lidství, se promítlo i do umělecké struktury Čapkových děl jako polarita ironie a lyrismu, reportážní věcnosti a symbolizující abstrakce; pro tuto polaritu je příznačná i jeho metoda dvojího plánu, přední a zadní roviny či několikanásobné projekce, uplatňovaná hlavně v 'noetických' prózách.*“¹⁾

Po návratu ze studií v Paříži se začal výrazně podílet na nástupu mladé generace, preferující moderní umění. Sdružoval se v okruhu S. K. Neumanna, s nímž se v roce 1919 rozchází pro rozdílný vztah k domácímu politickému vývoji. Za války nebyl ze zdravotních důvodů (nemoc páteře) odveden, pracoval v knihovně Národního muzea v Praze. S J. Herbenem, J. S. Macharem, K. Tomanem nastoupil do *Národních listů* jako redaktor; tuto práci zastával až do začátku roku 1921, kdy dal výpověď na protest proti propuštění J. Čapka a zároveň proti politické (protimasarykovské) orientaci listu. Se svým bratrem přechází do pražské redakce *Lidových novin*, kde působí až do své smrti.

V letech 1921 - 1923 byl zároveň dramaturgem a režisérem Vinohradského divadla za ředitelování J. Kvapila. Od začátku 20. let hodně cestoval, poznatky, zážitky sepisoval a vydával- *Italské listy, Anglické listy, Výlet do Španěl, Obrázky z Holandska, Cesta na sever.*

---

¹⁾ Mukařovský, J.: *Dějiny české literatury*, Victoria, publishing, Praha 1995, str. 586.

Literární dílo se vyznačuje snahou o co nejužší kontakt s přítomností. Mezi první větší povídky patří *Zářivé hlubiny a jiné prózy*. V knize *Boží muka* „ ... se začala utvářet jak podoba autorova soucitného a tolerantního humanismu, tak idea plurality lidské osobnosti ...¹⁾ Po válce Čapkovo dílo reagovalo na zřízení samostatného Československa, na zápas o jeho politickou orientaci a později na válečné využití techniky - ve známých alegorických dramatech *Ze života hmyzu*, *R. U. R.*, *Věc Makropulos*, *Adam Stvořitel* a v románech *Továrna na absolutno*, *Krakatit*.

Základní otázku pravdy a možnosti poznání zodpověděl pojetím, že každý má svou pravdu, poprvé ve hře *Loupežník*, v noetické prózách *Hordubal*, *Povětroň*, *Obyčejný život*, které jsou volnou trilogií, nastiňující problematiku poznání pravdy „ ... nezbytnost blížit se k pravdě z mnoha stran vedla k rozbití souvislého románového děje na sled menších celků podávajících příběh z hlediska jednotlivých vypravěčů ... vyústění poznání se nalézá ne v soudu, nýbrž v plnějším obsáhnutí života ... objevuje se, že poznání mnohotvárné reality je podmíněno pluralitou lidské osobnosti ...²⁾

Ve třicátých letech vznikají dramatické práce *Bílá nemoc*, *Matka* a prozaické *Válka s mloky*, *První parta*, bajky, jako reakce na současnou společenskou a politickou situaci v Evropě.

5. 2. Noetická trilogie

Nová etapa Čapkovy tvorby se otvírá románovou trilogií z počátku 30. let 20. století: *Hordubal*, vydáván časopisecky v *Lidových novinách* v letech 1932 – 1933; *Povětroň* 1934, časopisecky 1933 – 1934 a *Obyčejný*

¹⁾ *Lexikon českých spisovatelů*, str. 382

²⁾ Tamtéž, str. 383

život taktéž vydáván 1934 v *Lidových novinách*. Trilogie jako knižní celek vyšla v roce 1956 v edici Miroslava Halíka. Za života Karla Čapka vycházely její tři díly jako samostatné knihy. Tyto tři romány nespojuje ani příběh, ani postavy, ale noetická problematika, která se v prvním díle načíná a v poslední části ji zodpovídá. Noetika, nauka o poznávání, si klade za cíl zodpovědět otázku, kdo je člověk, jak člověk poznává lidi a věci kolem sebe. Jedná se o problém složitosti lidského života a možnosti pravdivého poznání.

„Odpověď na ně – i když vychází z dosavadního pluralistického relativismu – obsahuje nové aspekty: mnohost a složitost osobnosti, dříve souznačná s pojmem nepoznatelnosti a nesdělitelnosti, se tu stává klíčem k poznání a dorozumění, předpokladem lidské sociability.“¹

Příběh v každé knize je odlišný, ale obdobné je zpracování onoho příběhu, využívá se metody několikanásobného „zrcadlení“, kdy týž příběh je vypravován několikrát, vždy z jiného aspektu, úhlu pohledu. V *Hordubalu* je popsán příběh zakarpatského horala, který se vrací po osmi letech nečekaně z Ameriky domů, snaží se znovu žít spořádaně se svou ženou Polanou a dcerunkou Hafií, které se mu za ta léta odcizily, ale prohlubující se propast mezi nimi si Hordubal nechce přiznat a domnívá se, že vše vyřeší čas. Po různých peripetiích nakonec hlavní postava těžce onemocní a v nemoci je i zavražděn. Čapek nám tento příběh předkládá třikrát. Poprvé nás seznamuje s myšlenkami a prožíváním Hordubala, s jeho nitrem, jeho skrytými touhami, které nebudou nikdy nahlas vyřčeny. Podruhé vnitřní stránku Hordubala konfrontuje s pohledem „zvnějšku“, kdy se dozvídáme o životě horala prostřednictvím dialogů vyšetřujících četníků a potřetí, kdy se dovídáme, jak tuto tragickou událost hodnotí soud. Z tohoto pohledu nazíráme na život Hordubala i z další stránky a příběh nastoluje opět jinou podobu.

---

¹ Mukařovský, J.: *Dějiny české literatury*, Victoria publishing, Praha 1995, str.600.

„Na konstatování, že pravda je 'hlubší a těžší' a skutečnost 'rozměrnější a složitější, než jak obvykle přijímáme', navazuje *Povětron* (1934) románovým důkazem toho, že 'poznání světa a lidí je cosi jako naše zpověď': 'cokoliv, nač se díváme, je ta věc a zároveň něco z nás, něco našeho a osobního'.¹¹

V *Povětronu* se dozvídáme o neštěstí neznámého letce (povětroně), který se svým strojem zřítí, leží v nemocnici v bezvědomí a z tohoto stavu se již neprobudí. Tři postavy - milosrdná sestra, lékař, jasnovidec - vkládají do jeho příběhu, o němž nevědí skoro nic, své zkušenosti, sny, představy a tím se vytváří opět na základě prvotní verze de facto několik příběhů, přestože skutečný příběh nám zůstane zastíněn. Lékaři usuzují (dle poznatku, že letec měl velké srdce), že si tento člověk mnoho v životě zkusil, milosrdná sestra si vybájila, že to byl člověk nemravný, snad podvodný agent, nezodpovědný dobrodruh a jasnovidec ho viděl jako osamělce, jenž touží po klidu. „ Na rozdíl od *Hordubala* jsou tentokrát vysunuty do popředí shody ve vyprávění, které přesahují pouhé vnější uchopení života druhého člověka. Je-li různost interpretace podmíněna tím, že každý promítá do obrazu druhého především sám sebe, svůj vztah ke světu, svou životní zkušenost, pak shody v interpretaci nutně znamenají, že životní zkušenost interpretů, jejich vlastní vnitřní rozpětí obsahuje shodné momenty, kterými rezonují druhou bytost.¹²

„Obyčejný život“ prožívá železniční úředník, který se na sklonku svého bytí snaží zjistit, kým doopravdy byl. Při rekapitulaci zdánlivě obyčejného života postupně objevuje hlavní postava, že v jeho příběhu se objevuje řada životů (příběh spořádaného železničáře, byl romantikem píšící v mládí básně, za války pomáhal v odboji ...). Teprve komplexním a důkladným poznáním můžeme skutečně poznávat a zároveň poznávat sebe samého ve vztahu k druhému člověku. V závěru Čapek rozvádí myšlenku, že

¹¹ Vlašín, Š.: *Knihy o Čapkovi*, Československý spisovatel, Praha 1988, str. 273.

¹² Mukařovský, J.: *Dějiny české literatury*, Victoria publishing, Praha 1995, str.600.

„ ... každý z nás je zástup bytostí, řada možností, z nichž jen některou realizujeme svým životem; každý člověk znamená 'mnohost', a proto je schopen poznávat mnohost vnějšího světa a dorozumět se s ostatními lidmi.“¹

Trilogie se řídila uvážlivě rozvrženou osnovou: na třech případech a třemi odlišnými postupy se pokoušela vysvětlit, jak člověk poznává, a vyvodit z toho závěrečné poslání etické. Čapek chtěl ukázat, jak je těžké pochopit opravdovou lidskou podstatu člověka, že je nutné si uvědomit skrytost pravého člověka a jeho vnitřního života a abychom se snažili ho poznávat spravedlivěji.

Je nesporné, že v Čapkově trilogii najdeme ne jeden styčný bod s pragmatickou filozofií: tendence nehodnotit pohled na skutečnost, neustálé zdůrazňování, jak mnohoznačná je skutečnost a jak individuální lidské poznání je omezené, obavy před zjednodušováním chápání lidské osobnosti a světa a mnohostranné hodnocení zločinu a viny. „*Příběh prvotně jednoduchý se rozpadá v řadu neřešitelných a sporných nejistot, jakmile je vřazován do různých systémů a podroben různým výkladům.*“² Každá pravda má svou hlubší a těžší podstatu, skutečnost je složitější, než jak obvykle přijímáme ... „*Relativismem není ani metoda boje ani metoda tvoření, což obé je přímočaré i někdy bezohledné; ale je to metoda poznávání. Avšak má-li se bojovat nebo má-li se tvořit, je třeba, aby tomu předcházelo co nejširší poznání.*“³

¹ Mukařovský, J.: *Dějiny české literatury*, Victoria publishing, Praha 1995, str.600.

² Literární noviny: *Pragmatismus nebo cesta za poznáním?*, Praha, 17.11.1956.

³ Čapek, K.: *O relativismu*, esej, rkp., 5 11, 8.

5. 3. Příběh Hordubala

Tento román vycházel zpočátku časopisecky, od roku 1933 byl vydáván i knižně a překládán do mnoha jazyků (angličtiny, maďarštiny, bulharštiny, švédštiny, němčiny, ruštiny, finštiny...). Inspiraci k tomuto příběhu čerpal Čapek ze skutečné události. Dne 14. října 1932 četl Karel Čapek v *Lidových novinách* Golombkovu soudničku pod názvem: *Podkarpatská tragédie*. Jednalo se tam o zavraždění jakéhosi Juraje Hardubeje, který se po osmiletém pobytu v Americe vrátil do rodné dědiny Barbova u Mukačeva, aby tu s naspořenými dolary hospodařil na svém stavení. Vrátil se k milované ženě Polaně a dcerce Hafii, ale našel milenkou vlastního čeledína a odcizené dítě. Nakonec Hardubeje zabili košíkářskou jehlou. K zmatení stopy byla fňgována loupež Hardubejových úspor. Když se konečně Maňák k vraždě přiznal (popřel účast Polany), byl odsouzen doživotně do vězení.

„O jedinou věc tu v celém díle běží, o velmi záměrně a jednotně koncipovaný osud jedné lidské duše, a ten zůstává stále v popředí zájmu a je klíčem k celé konstrukci; ale na osud této duše je ovšem vrhán dvojitý pohled: sama se ta duše nejprve do sebe dívá, prostinká a neuvědomělá, duše naivního horala ... dívá se do sebe ... duše si hledí sama sobě do očí, poznává se, pravda o ní se počíná zvolna, ale výrazně rýsovat před zrakem jejím i naším. ... A pak je tu onen pohled druhý, pohled, jež na osudy a pravdu Hordubalova nitra vrhají lidé jiní, zvenčí, a brýlemi mámení svých vlastních osudů a zkušeností. Bylo nutno, abychom byli nejdříve sami Hordubalem, abychom s ním prožili pravdivý proces jeho srdce a poznali jeho skutečnost ... nejednota děje, nejednota nutná, úmyslná, formálně

*znázorňující krach Hordubalovy duše v hrubých prstech lidí na četnické stanici, ve vsi, u soudu.*¹⁾

Kniha se dělí do třech částí. Obsahově rozsáhlou je první kniha, ve které je popisován samotný příběh, odehrávající se ve vesničce Krive, ve druhé knize převládá vyšetřování a třetí část se věnuje soudnímu líčení a procesu. Tytéž události jsou podávány třikrát, ale odlišným způsobem - jak je prožíval Hordubal sám, potom, jak je zjišťují četníci a jak je nakonec hodnotí soud.

Příběh se odehrává v přítomnosti, která je místy prolínána budoucností, vidinou, že vše se navrátí do původního řádu. Návaznost je časově přetržená - jsou nám zastíněny, např. okolnosti smrti Hordubalovy. Symbolickou funkci má i prostor tohoto příběhu, je popisován subjektivním způsobem, z pohledu Juraje. V přírodě, v horách jakoby znovu ožil a zapomněl na chvíli na své osobní prohry. „ ... tu onde smrky, velké a mocné jako církev, člověk by smekl širák a nahlas pozdravil; a tráva hladká, klouzavá, měkce se po ní šlape ... Všecko je jedno. Jako by všecko s tebe spadávalo, jedno po druhém. Byla Amerika, byl návrat domů ... co toho bylo; a už není nic. Všecko jedno. Nu, chvála Bohu, odlehlo člověku.”²⁾

Hordubal, zakarpatský horal, se po osmi letech strávených v Americe, kam odcestoval za prací, vrací vlakem domů do Krivé. V rodném městě tehdy zanechal svou ženu Polanu a malou dcerku Sofii, kterým posílal domů peníze a dal o sobě vždy vědět prostřednictvím přítele, jenž za něho psal dopisy. Ale později už zprávy nepřicházely, přítel zemřel.

Natěšený Hordubal si v hlavě přemítá, jak bude vypadat jeho první shledání s Polanou, těší se na ni, ale záhy má obavy. První shledání nedopadlo dle očekávání Hordubala, představoval si, jak si s Polanou padnou do náruče, ale Polana byla nedostupná, nejevila o Hordubala, jeho vyprávění

¹⁾ Přítomnost, ročník XI.: Václav Černý – *Románová trilogie Karla Čapka*, Praha, 12.12.1934.

²⁾ Čapek, K. *Hordubal, Povětroň. Obyčejný život*, Otakar II., Praha 2000, str. 69.

a rady zájem, dcerka zpočátku byla odtažitá, ale později se skamarádili. Přesto tajně doufá, že i Polana si cestu k němu najde, že vše je jen otázka času. Hordubalovo stavení se po dobu jeho nepřítomnosti také změnilo, rozrostlo se o koně a dobytek se stará mladý čeledín Štěpán, s nímž je Polana Hordubalovi nevěrná.

Jednoho dne se po dědině rozkřikne zpráva, že je Hordubal mrtev. Je zahájeno vyšetřování – vychází najevo, že vražda byla zbytečná, protože Hordubal měl zápal plic a už jen dodýchal, když byl jehlou zavražděn. Po dlouhém vyšetřování a soudním procesu je porotou odsouzen Štěpán a Polana.

Na první pohled je to postava bezvýrazná, ale teprve postupným odkrýváním minulosti se objevuje, kolik neočekávaných předpokladů v ní zůstávalo zatajeno - „...právě proto můžeme poznávat a chápat mnohost, že sami jsme taková mnohost.“¹ Hordubal je postavou hlavní, tuto skutečnost předznamenává už titul. Zatímco v první knize je Hordubal subjektem, ve druhé a třetí se stává objektem. První část knihy nás seznamuje s Hordubalem, respektive s jeho nitrem. Převažují zde partie Hordubalovo vnitřního monologu, z nichž si můžeme odvodit jeho smýšlení, charakter i hluboký cit, jež stále i přes osmiletou absenci pěstuje v sobě. Tato postava je introvertní, snaží se vše si dopředu naplánovat a pokud se naskytnou nečekané události, je plachý a není schopen na ně reagovat, schová se do svého světa snění a fantazie, ve kterém přežívá. „*Juraj Hordubal se zase zavírá do sebe. Taky dobře, já se vás neprosím; pět let jsem s nikým nemluvil, a šlo to ... Nakvašený kramář u okna si stírá modrým šátkem pot. Třeba zase řekne: To je horko! Horko, pane? Tomu říkáte horko? Měl byste být, pane, na lowerdecku; nebo dole v šafru na antracit ... Tam posílají niggery; ale já to vydržel, yessr. Za sedm dolarů. Hallo Hordubal!*“²

---

¹ Vlašín, Š.: *Knihy o Čapkovi*, Československý spisovatel, Praha 1988, str. 244.

² Čapek, K.: *Hordubal, Povětroň, Obyčejný život*, Otakar II, Praha 2000, str. 10.

Není schopný se dále vyvíjet, přizpůsobovat se, neumí se zpátky vrátit z místa, odkud byl vytržen, nedokáže znovu navázat na život, jaký žil před odjezdem do Ameriky, proto stále žije svou minulostí, do které se uzavírá a postupně se stává pozorovatelem vlastního života, nejedná racionálně, musí v sobě řešit napětí, rozpornost mezi vědomím a podvědomím, mezi realitou a fikcí, přičemž realitu si naplno nepřizná.

Když se Hordubal vrací domů, s radostí zjišťuje, že se nic v okolí za celých osm let nezměnilo. Nedokázal si přiznat, že by časová prodleva mohla vsadit klín mezi ním a Polanou. Natěšený prochází dobře mu známou krajinou, v myslí si představuje první a tolik vytoužené setkání s Polanou. Jak asi bude na něho reagovat? Jakpak ho přivítá? Zároveň se ho zmocňují obavy z prvního okamžiku s Polanou „ ... což sednout tady a vyčkat do soumraku, přijít do vsi se zvoněním stád. v hodinu, kdy báby vycházejí na zápraží a chlapi se opírají o plot ... nebo ne, vyčkat až do tmy, až přejde boží dobytek, až všechno usne; zaklepat na okno. Polano! ... tady jsme doma, Polana na dvorku vytlouká len, příkrást se odzadu a zakrýt jí oči – Juraj! Jak jsi mne, Polano, poznala? Chvála Bohu, abych nepoznala tvé ruce!“¹

Když vchází do stavení, je v údivu, nepoznává svůj statek - dvorec, zděné stavení, střecha z tašek, rozprodána pole, nákup koní ... taková proměna prostředí v něm vyvolá pocity úzkosti, necítí se být na svém, ale jako by to byl cizí. Byl cizincem v Americe, ale co je horší, stával se cizincem i ve svém domě.

Další nemilé překvapení ho čeká, když ještě večer jde do místní krčmy, kde ho nepřivítají dle jeho představ, nezeptají se na život v Americe, přičemž Hordubal by jim rád vyprávěl. Cítí, že se za osm let leccos změnilo, ale stále si argumentuje, že lidé potřebují čas, aby si na něho zvykli.

O podobě Hordubala nevíme zhora nic, on sám se hodnotí takto: „*Ano, starý jsem a všude se mi zažralo uhlí; samý kloub jsem, nic jiného ze mne*

---

¹ Čapek, K.: *Hordubal, Povětroň, Obyčejný život*, Otakar II, Praha 2000, str. 12.

*nezbylo; samý hřbet, jak jsem po čtyřech, lezl v majně ... kdybys viděla v jakých škvírách jsem musel vytloukat uhlí! Inu není na mně mnoho, co by se ti mohlo líbit, ale dovedu robit.*¹⁾

5. 4. Vztah Polany a Hordubala

Hordubal žije ve svých snech, touhách. Svou ženu bezmezně miluje, zaslepeně jí důvěřuje, právě pro ni a její blaho odjel do Ameriky. Tolik očekávané uvítání bylo pro Hordubala zklamáním: *„na zápraží vychází Polana a stane jako zkamenělá, oči vytřeštěny, ruce přesilně tiskne k prsům a prudce, jíkavé vydechuje.*²⁾ Hordubala její jednání udiví, pryč jsou představy o tom, jak si padnou do náruče, jak mu bude naslouchat, když se rozpovídá o životě „za velkou louží“. Zpočátku je velmi zmatený, neví, jak se má vůči ní chovat, jak ji oslovit, jak navázat na uplynulých osm let. Přesto ji v duchu omlouvá - že si bude muset zvyknout zase na jeho přítomnost *„Osm let, brachu, je osm let. Rozumná žena je Polana, neskočí ti kolem krku jako mladice; chtěl by ses jí zeptat na to a ono, na pole, na dobytek, ale Bůh s ní, když má co robit.*³⁾

Hordubal si ani na okamžik nepřipustil, že by láska mezi nimi mohla vyprchat, že by si Polana mohla najít jiného nápadníka, když, poté, co z Ameriky nedocházely dopisy, se domnívala, že je mrtev. Rád by ji tolik vyprávěl, chtěl se zeptat na stavení, jak se jim vedlo po dobu jeho nepřítomnosti, ale obává se, že by se mohl unáhlit, proto čeká na impuls, jež by měl přijít z její strany ... čeká marně, trápí se, utápí se v myšlenkách, vymýšlí si různé dialogy, které by mohly být realizovány, jen pokud by byla

---

¹⁾ Čapek, K.: *Hordubal, Povětroň, Obyčejný život*, Otakar II, Praha 2000, str. 48.

²⁾ Tamtéž, str. 13.

³⁾ Tamtéž, str. 13.

Polana více otevřená, a nechápe, co se děje „*Moudrá je, ... Pravda, že divná. A nese se, brachu, jako žádná druhá bába na dědině. Neumím s ní ... Jako vítr jsem měl vtrhnout domů a zatočit s ní, až by ztratila dech ... Ale já, vidíš, nešlo to; poděsila se jako bych byl strašidlo.*“¹

Jaký vztah byl mezi Hordubalem a jeho Polanou před odchodem za prací, se nedovídáme, nevíme ani, jaké city k němu žena chovala – zda ho vnímala jako přirozenou autoritu, jako svého ochránce, kterému se musí poddat a ctít ho za každé situace, nebo jako rovnocenného partnera. Na jednu stranu konzultuje s ním další finanční investice, koupě, uznává ho jako pána stavení, gazdu, jenž je jí nadřazen – „*Na půdu spat. Ty spíš v jizbě, ty jsi – gazda ... a co mi to sedí v krku, že se to nedá spolknout? Ty spíš v jizbě, ty jsi gazda. Tak je to.*“² Na druhou stranu úplně odtažitá vůči němu nebyla, neignoruje jeho přítomnost, byť jí nebyla na stavení příjemná – stará se o Hordubala, když se vrací v podroušeném stavu z krčmy, když je nemocen, ale není to láskyplná starost, je to spíše povinnost, je k tomu donucena, snad černým svědomím, s ohledem na jejich bývalý společný život, ale o intimní stránce jejich vztahu nemůže být ani řeč. Nešťastný Hordubal by pro citové prozření Polany udělal cokoliv, dokonce naivně věří, že dokáže poručit lásce. U přítele Míši si nařiká na ochladnutí ze strany Polany, že jí nerozumí, vyptává se ho na bylinky lásky, umlouvá cikánku, by mu čáry pomohla „*Ale udělej dobré kouzlo, cikánko, ne pro jednu noc, ne na měsíc, ne na rok – Aby se srdce obměkčilo, aby se rozvázal jazyk, aby mne ráda vídala.*“³

Postavě Polany byl dán mnohem menší prostor, nevíme, zda Polana souhlasila s odchodem Hordubala (když měli malou Hafii), zda tehdy k němu zahořela velikou láskou, pokud ano, tak jak ji mohl opustit, jak mohla láska vyprchat a po příjezdu Hordubala domu se už nevzkřísila?

---

¹ Čapek, K.: *Hordubal, Povětroň, Obyčejný život*, Otakar II, Praha 2000, str. 25.

² Tamtéž, str. 28.

³ Tamtéž, str. 43.

Nevíme ani, proč nebyla Polana k Hordubalovi upřímná, proč mu zalhávala svůj vztah k Štěpánovi, proč ale i před ostatními nový život nekryla? Hordubalovi se nedokázala přiznat, i když všichni ve vesnici viděli, že má poměr s čeledínem a že Hordubal je na stavení jakoby „navíc“! Kam se poděla láska (pokud měla na začátku pevné základy), soudnost, odvaha, uznání druhého, když Polana nebyla s to se Hordubalovi přiznat? Na druhou stranu snad čekala, že napětí mezi ní a mužem postupně vyprchá, že Hordubal pochopí situaci a že ustoupí. O majetek se obávat nemusela, sama dokázala hospodařit (za nepřítomnosti Hordubala se jejich panství rozrostlo), dokázala si poradit, v obchodních otázkách byla zběhlá. Naopak Hordubal stavení nepoznával, s koňmi si nerozuměl, dával hlavně na rady ostatních sedláků a držel se rodinných tradic, třebaže z nich velký příjem neměl:

„... hospodyně totiž prodala ta pole nahoře. Nestálo to za práci, pane, samý kámen ... pravda, že samý kámen, ale pole, Polano, je základ...“¹

Vztah Hordubala a Polany jakoby se odrážel v jejich dceři Hafii, kterou Hordubal velmi miloval, těšil se na ni, rmoutil se, že osmiletá časová pauza, zpřetrhala jejich vztah. O to víc se snažil, aby si ho Hafie zamilovala, ale i v tomto případě se musel vypořádat se svým soupeřem Štěpánem: *„Hodný člověk, myslí si Juraj s úlevou, dítě ho má rádo; ke mně by tak nepřišla. Což, zvykne si dítě; ale že se ani nezmínila o těch obrázcích, co jsem ji dovezl z Ameriky...“²* Polana Hafii kibicovala, vlídné slůvko pro ni neměla - *„Tak pozdrav přece, Hafie, praví Polana tvrdě a ždouchá holčičku do zad.“³* Hafie byla prostředníkem mezi matkou a otcem, měla vyplnit místo po boku Hordubala, které měla zastat Polana (ta se ale zdráhala). Proto se snažila, aby vztah mezi otcem a dcerou se co nejdříve upevnil a navázal na pevné základy. Když se Hordubal poprvé objevil ve vrátkách, Polana ztuhla, zavolala Hafii: *„Ano, Hafii, ale dřív bych chtěl tobě položit ruce na*

¹ Čapek, K.: *Hordubal, Povětroň, Obyčejný život*, Otakar II, Praha 2000, str. 22.

² Tamtéž, str. 23

³ Tamtéž, str. 14.

ramena a říci, nu, Polano, nerad jsem tě polekal; sláva Bohu, že už jsem doma ...¹ Přestože jedenáctiletá Hafie nenašla u matky přítulnou náruč, vlídné slovo, měla ji ráda, poslouchala ji na slovo, ctíla ji. U Polany se ale mateřský cit vytratil, vzplála pouze láskou ke Štěpánovi.

5. 5. Hordubal a jeho sok Štěpán

Štěpán na statku pracoval od doby, kdy už domů nepřicházely zprávy od Hordubala, protože jeho přítel, zasílající za něho dopisy Polaně, zemřel. Polana právem mohla svého muže pokládat za mrtvého. Hordubal se nesnažil jiným způsobem kontaktovat rodinu, neviděl v tom důvod: „*'A psala vám někdy vaše žena?'* *'Nepsala. Neumí psát'* *'... Ale vy jste jí psal?'* *'No, sir ... Od té doby, co zemřel Michal Bobok, jsem jí neposílal nic, jen peníze ukládal.'* *'Ale telegrafoval jste jí aspoň, že přijedete?'* *'Ale co, ale co, na to je škoda peněz. Lekla by se, kdyby přišel posel, ale mne se nepoleká. Haha, kdežpak!'* *'Třeba si myslí, že jste mrtev, pane Hordubal: to víte, když tolik let od vás nedostala ani zprávičku'* – *'Mrtev? Takový chlap jako já, a mrtev? ... Polana je moudrá, Polana ví, že se vrátím.'*²

Štěpán Manya se na stavení choval jako doma, byl velmi sebevědomý, znalý koní. Polana dala na jeho připomínky, rady a rozprodala Hordubalova pole, koupila půdu v rovině, změnila řád na panství, přizpůsobovala se novým podmínkám, životu. Hordubal byl naopak zastáncem původního řádu, byl proti inovátorství. Na rozdíl od Štěpána dával Hordubal přednost před nížinami horám, kde se často „schovával“ před nynějším životem, našel zde

¹ Čapek, K.: *Hordubal, Povětroň, Obyčejný život*, Otakar II, Praha 2000, str. 14.

² Tamtéž, str. 9.

očistu od veškerých myšlenek, které se mu míhaly v hlavě při vzpomínce na Polanu, a zde zapomněl na svá trápení.

Hlavní postava musí řešit nelehký úkol, chce znovu získat srdce manželky, dcery, přeje si, aby i vesničtí na něho nazírali obdobně, jako před jeho odjezdem, snaží se navázat na Amerikou zpřetrhané vztahy. Aniž by tušil, že příčinou jeho nemilé situace byl právě Štěpán, ten, kterého Hordubal uznával, obdivoval, chválil – jak mu jde práce od ruky, jak zastane chov koní, jak se vyzná, jak pomáhá Polaně a jak hezký vztah má k Hafii: „*Hafie se ho nebojí. Strýčku, řekne mu, a on ji pohoupe na kolenou, takto, Hafie, skáče hříbě ... A čert ví, mne se Hafie bojí. Hraje si, hraje, ale jak přijdu – konec, nespustí se mne oka, a jen pryč - Nu, běž si. Ej, Hafie, vyřezával bych ti hračky, jen kdyby ses mi opřela o rameno a dívala se jé, co to bude?*“¹⁾

Štěpán ho o vše postupně připravil. Nejdříve získal srdce Polany, pak si získal Hafii, na panství vystupoval jako by byl víc než pouhým čeledínem, připravil Hordubala o jeho rodinná a tradicí opřena pole, až mu nakonec vzal to nejdražší - holý život. Je patrné, že Polana byla do Štěpána velmi zamilovaná, obětovala by mu snad vše, středem pozornosti byl jen on, láska k mladému čeledínovi kvetla na úkor lásky ke své dceři. Když se začnou šířit fámy, že Polana má poměr se Štěpánem, Hordubal, aby ochránil čest své ženy, Štěpána ze statku propustí, aniž by Polaně objasnil pravý důvod. Nechce ji zatěžovat výmysly, které se nezakládají ani na zrnku pravdy, jak soudí Hordubal. Polana na tyto události reaguje po svém, nezastane doma žádnou práci, po domě se pohybuje jako stín, vše leží na bedrech Hordubala: „*A Polana jako by nebyla; zamkla se v komoře a vzdoruje. Co dělat, myslí si Hordubal rozpačitě; zlobí se hospodyně, že jsem se s ní neporadil, co tomu říkáš, Polano, chci dát čeledína pryč. Ech, ženská, měj přece rozum: mohl*

---

¹⁾ Čapek, K : *Hordubal, Povětroň, Obyčejný život*, Otakar II, Praha 2000, str. 35.

*jsem ti říci, Polano, takové a takové řeči jsou o tobě? ... zlob se; holí tě do práce honit nebudu ...*¹

V jedné části knihy se splaší kůň, Štěpán se ho snaží uklidnit, sám se ocitá v nebezpečí, ale do scény vstupuje malá Hafie, neuvědomuje si riziko a vběhne vstříc koni. Polana se musí rozhodnout, kdo s koho: „*Na zadní nohy kůň, točí se, pádí dvorkem, vysoko hrud' a zadek přičáplý, a ryje kopyty do země. A kde se vzala Hafie, běží přes dvorek k mamíně, piští hrůzou a padá. Vykřikla Polana a zařval Hordubal.*“² Hordubal pocítil, že se nemůže ani pohnout, nohy mu zdřevněly, Manya vyskočil na koně, Hordubal běží pro Hafii. Všiml si výrazu Polany, měla obavy hlavně o Manyu: „*Zvedla oči - ach, což jsi kdy měla takovéto oči, což jsi kdy takto dýchala ústy pootevřenými? Jak jsi zkrásněla a teď už to pohaslo ...*“³ Výčitky ho trápily „*... proč jsi neskočil na koně? Dívala by se Polana, ruce na prsou, a oči - jako nikdy.*“⁴

Polana by dala své dítě v šanc, jen aby se nic nepříhodilo jejímu milému. Otázkou ale je, zda i Štěpán tyto city opětoval, zda vše nedělal ze zjištěnosti. Do rukou mu de facto spadl celý statek, veškeré jmění, které si vydělal na cizím, panoval na statku, spolurozhodoval o všem, měl volnou ruku, Polana by mu těžko zakazovala obchody, když byla do něho tak zaslepeně zamilovaná, že kdyby si měla vybrat mezi láskou mladého čeledína a láskou dcery, neváhala by ani na chvíli. Bohužel.

---

¹ Tamtéž, str.52.

² Čapek, K.: *Hordubal, Povětroň, Obyčejný život*, Otakar II, Praha 2000, str.43.

³ Tamtéž, str. 44.

⁴ Tamtéž, str. 45.

5. 6. „Juraje Hordubala zabili!“

Vyprávěním o situaci po objevení mrtvého Hordubala a následném vyšetřování dvěma četníky se zabývá II. kniha. Zpráva o úmrtí Hordubala se stala senzací, lidé se sbíhali ze všech stran dědiny, aby ho mohli spatřit na vlastní oči. Četníci objevují na prsou Hordubala pár kapek krve, později se prokáže, že byl bodnut košíkářskou jehlou. Na smrt Hordubala se dívají četníci jako na vraždu a dochází k poznání pravdy metodami kriminalistickými, kterými odhalí ledaccos, jen to hlavní ne - dobré srdce Hordubala.

Během ohledávání domu se prokáže, že je Polana těhotná a že dítě bylo počato v době, kdy byl Hordubal ještě v Americe. Vyslýchání, kterým se mělo dojít k zjištění příčin a okolností úmrtí horala, se mění v odsouzení Polany, jakožto hříšnice, nevěrnice. *„Kdo byl tuto noc v domě? ... Kde jste spala? ... Kde je váš čeledín? Neptám se, co si myslíte, jak víte, že je v Rybárech? ... Kdy tu byl naposledy? ... Co jste tam dělala? ... Vy jste s ním měla schůzku, vidíte, ... Aha, gazda ho vyhodil na minutu, že? A proč, prosím vás? ... A kdy si měl přijít pro své věci?“*

Pátrání po vrahovi je svěřeno dvěma četníkům – horlivý Biegl z města a vesnický Gelnaj, který poučuje svého kolegu, že vyšetřování vraždy na vesnici se v leccems liší ve vyšetřování vraždy ve městě - *„Jenže, víte, vražda na vesnici, to se nemá tak brát. Vy jste městský člověk, vy do toho tak nevidíte. Kdyby to byl loupežný mord, tak budu, krucinál, čuchat jako vy. Ale vražda v rodině – A já vám řeknu, já se ani nedivím, že Hordubala zabili.“*² Všichni se na vesnici znají, bude-li třeba všichni všem alibi dosvědčí. Vyjma toho vesničtí věděli o poměru Štěpána s gazdovou, tušili, že život ve třech na panství nebude bez obtíží, na Hordubala se dívali jako na někoho, kdo je ve

¹ Čapek, K.: *Hordubal. Povětroň. Obyčejný život*, Otakar II, Praha 2000, str. 79.

² Tamtéž, str. 80.

vesnici navíc, s kým už „nepočítali“, o němž nedoufali, že by se nemohl vrátit. A náhle tu byl!

Biegel se snažil vést pátrání dle předpisu, i proto se dostával s místními do potyčky, nebo se nedozvídal podstatné informace. Ve způsobu práce Gelnaje jakoby se vytrácel smysl jeho vyšetřování, zlehčuje smrt Hordubala - dává se do řeči se starým Manyou o počasí, o zajících ... a mimo jiné ho zpovídá z alibi jeho syna ... *„Ale, Hordubala tuto noc pobili, dostal holí přes rypák. Poslyšte, starý, neurobil mu to Štěpán?“*¹

Gelnaj zná dobře svou dědinu, zná vraha, ví, že si rodina Manyů navzájem pojistila a že ani u soudu svůj názor nezmění, přestože budou pod přísahou *„A to je neznáte. Bud' se vzdají svědectví, nebo budou křivě přísahat jakbysmet. To je, Karličku, na vesnici skoro jako národní zvyk.“*²

Postava milého, šťastného, zamilovaného, přátelského Hordubala se při výpovědi známých zploští na minimum. Jakoby Hordubal nikdy v rodné vísce nežil, je popisován jen jako ten, co byl Americe *„A to on má Hordubal v dědině nepřízeň. To víte, bohatý Amerikán a ani sousedy nepočastoval ... A já, bohatý! Na krku nosí sáček se samými dolary ... Pravda, že viděl, vždy tuto přijel kupovat dvorec a ukazoval peníze. Víc jak sedm set dolarů, prosím pěkně. Nepřízeň v rodině, to asi tak bude; prosím poníženě, pyšný člověk nemá přátel.“*³

Lékařská pitva prokázala, že byl Hordubal zabit v době, kdy prodělával zápal plic v nejvyšším stádiu, nebyl by se dožil rána *„Tak tedy to bylo zbytečné ... Pravda. A na aortě výduť – jako pěst. I kdyby nebylo toho zápalu plic, stačilo nějaké rozčilení – a konec. Chudák.“*⁴ Gelnaj se doktora optal, zda by se nemohlo říci, že zemřel na zápal plic a tím vyšetřování ukončit. *„Helejte, když už stejně musel umřít – tak nač s ním dělat tolik*

¹ Čapek, K.: *Hordubal, Povětroň, Obyčejný život*, Otakar II, Praha 2000, str. 83.

² Tamtéž, str. 85.

³ Tamtéž, str. 86.

⁴ Tamtéž, str. 89.

oraci.“¹ Doktor i Biegel tento argument zamítli, doktor nechal poslat vypreparované Hordubalovo srdce v láhvi komisi do města. Jenže láhev se cestou rozbila, líh vytekl a srdce Juraje Hordubala se dostalo do pracovny ve špatném stavu.

V potaz byla brána ještě jedna příčina smrti, kromě bodnutí, že Hordubal byl zavražděn flobertkou, i když se náboj nenašel. Slova Gelnaje: „*Vidíte, to máte z toho, že jste nenechali chudáka Hordubala zemřít v Pánu na zápal plic. Patří vám to, vám i doktorovi,*“² nás přivádějí na myšlenku, zda s touto hypotézou nevyrukoval sám Gelnaj, aby svého kolegu zmátl. Gelnaj dobře věděl, že Hordubal byl pobodán košíkářskou jehlou, takovou, která se u Manyů ztratila, ale tento fakt Bieglovi zatajil. Snažil se snad využít Hordubalovu smrt ve prospěch vrahů?

Biegel se snaží za každou cenu objevovat pravdu, i když nemá důkazy, že se opírá o vhodné indicie. Gelnaj, tím, že je do situace mezi Polanou, Hordubalem a Štěpánem zasvěcen, se snaží najít možnost, jak z tohoto problému vyjít s co možná nejmenšími následky: „*A máte pocit, Karličku, že jste ji jako našel? Tu pravou pravdu?*“³ Vyšetřovatelé začnou sumarizovat veškeré detaily, zprávy, informace, stopy, které během vyšetřování objevili, přesto si Gelnaj něco ponechal pro sebe. Biegel viní hlavně Štěpána, kterého k činu dohnala touha po majetku, chamtivost: „*Díval jsem se na Polanu: je to nehezká, kostnatá tetka – a stará, Gelnaji; pravda, měla s čeledínem poměr – Já myslím, že ji to stálo hromadu peněz. Pro tu, Gelnaji, by se Hordubal nedal zabít, pro ni by Štěpán nevraždil. Ale pro peníze ... Hordubal byl venkovský lakomec, Polana jen dědit, by si mohla držet milence, Štěpán byl chamtivec na prachy – a máte to. Gelnaji, v tom všem nebylo tolikhle lásky.*“⁴ Ale Gelnaj stále oponuje slovy, že by jeho verze byla

---

¹ Čapek, K.: *Hordubal, Povětroň, Obyčejný život*, Otakar II, Praha 2000, str. 89.

² Tamtéž, str. 90.

³ Tamtéž, str. 92.

⁴ Tamtéž, str. 91.

jednodušší a že by nakonec nezkazila život všem - „*Kdyby si Juraje Hordubala vzal Pán Bůh. Zápal plic, amen. A vdova by si po čase vzala čeledína ... narodilo by se děťátko...*“¹

5. 7. Srdce Juraje Hordubala...

„...se kdesi ztratilo a nebylo nikdy pohřbeno“²

Přelíčení bylo vedeno proti Štěpánu Manyovi a Polaně Hordubalové pro úkladnou vraždu spáchanou na Juraji Hordubalovi, v případě Polany za spoluvinu na zavraždění. Oba dva se necítili býti vinnými, zapřeli vzájemné důvěrné styky. „*A proces se valí dál s neúprosnou rutinou justiční mašiny. Čtou se protokoly a dobrá zdání, papír šustí, porotci předstírají, že pobožně a s pochopením sledují každé slovo, napsané na úředním ležstru ... kdo ví, jaká je v tom klička, kdo ví, co z toho páni velkomožní vysoukají ...*“³

Jsou vyslýcháni příbuzní Štěpána, ale i lidé blízcí Hordubalovi a Polaně. Starosta z Krivej Vasil Gerič Vasilů přiznává, že Polaně vytkl poměr se Štěpánem, když byl ještě Hordubal v Americe a veřejnosti odtajňuje život Juraje „*Nabít ji měl, pane velkomožný, ... vyhnat z ní čerta. Ani najíst Jurovi nedala. - Stěžoval si snad Hordubal na svou ženu? Nestěžoval, jen se vyhýbal lidem; scházel žalem jako svíčka.*“⁴

Pohled na živoření Juraje je zastřen vyšetřovatelem Biegelem, který se snaží spíše poukázat na své zásluhy, na fakta, která objevil, předvádí se a ve výčtu jím objevených indicií se ztrácí úděl Hordubala.

¹ Čapek, K.: *Hordubal, Povětroň, Obyčejný život*, Otakar II, Praha 2000, str. 92.

² Tamtéž, str. 108.

³ Tamtéž, str. 93.

⁴ Tamtéž, str. 94.

Kdysi v horách, kam rád Hordubal zavíral, prosil přítele Míšu, aby všem řekl, jak moc Hordubal miluje svou ženu a že on sám je přesvědčen o její věrnosti. Vše zopakoval před soudem. Hordubal byl natolik zaslepen, že dokonce pár dní před svou smrtí sepsal závěť, ve které veškerý majetek „*Za její věrnost a lásku manželskou ...*“¹ odkázal Polaně.

Po výsleších, které v soudní síni zazněly, se centrum pozornosti ze Štěpána přesouvalo na Polanu „*Není na světě spravedlnosti, nebude-li pověšena ... do smrti ji zavřít ... počujtě, já sama bych ji dala provaz na krk ... Hordubal chodil jako tělo bez ducha. Polana mu nedal jíst, když propustil Štěpána, ale čeledínovi kurence pékala, i selata ...*“² Vlna bouří, napětí se mezi přítomnými rozšířila, když byla vyslýchána i Hafie, dcera, která matku ctila, zatímco Polana do ni citově neinvestovala. A přesto, aniž by Hafie cokoli vnímala, chápala, nakonec svou matku odsoudila, usvědčila. Právě proto, že se jednalo o výpověď dítěte, které si dění kolem sebe neuvědomuje a mluví pravdu, byla její slova často citována a měla svou váhu. „*Byla mamka hodná na gazdu? 'Ne. 'A na tebe? 'Měla tě ráda? 'Měla ráda jen strýčka Štěpána ...' 'A jak to bylo, Hafie, tu poslední noc, co tatko zemřel. Kde jsi spala? 'S mamou, v komoře. 'Neprobudilo tě něco? 'Probudilo. Někdo klepal na okno a mamka seděla na posteli. 'A dál? 'Dál nic, mamka hovořila, že mám spat či chci-li dostat bití. 'A spala jsi? 'Hej že spala. 'A nic jsi neslyšela dál? 'Nic. Jen někdo šel po dvoře, a mamka byla pryč. 'A kdo to šel – nevíš? '... No Štěpán. S kým jiným by šla maminka ven?*“³

Proces se ubírá jiným úhlem, už nejde ani tak o usvědčení obžalovaných, ale jde o usvědčení, odsouzení a potrestání hříchu. Je žalováno smilstvo, je stíhána Polana, která cizoložila se Štěpánem „*... Štěpán zabijel, ale ty jsi hřešila. Pozírejte na nestoudnici, ani hlavu neskloní, nezapláče, nebije čelem o zem, hledí, jako by chtěla říci: mluvte si,*

¹ Čapek, K.: *Hordubal, Povětroň, Obyčejný život*, Otakar II, Praha 2000, str. 103.

² Tamtéž, str. 96, 97

³ Tamtéž, str. 98.

mluvte, co mi na čem záleží ...“¹ Dědina hodnotí tento problém jako věc morálky, která se netýká jen obžalovaných, ale do které jsou začleněni všichni lidé Krivé, kteří odsuzují porušení jednou pro vždy daného řádu ve vsi. „Pánové, ve své dlouhé soudní dráze jsem ještě neviděl proces, kde by svědecké výpovědi byly proniknuty tak hloubkou, tak vášnivou účastí na úkonu spravedlnosti, jako v tomto případě: Celá dědina ... představovali před vás, ne aby jen podali svědectví, ale aby žalovali Bohu i lidem na ženu cizoložnou. Ne já jménem zákona, ale lid sám je žalobcem. Podle litery zákona budete soudit zločin. Podle svědomí tohoto božího lidu budete soudit hřích.“²

Štěpán přerušil proces, vzlyká, slabým hlasem se přiznává, že on zabil Hordubala, že se mu chtěl pomstít za to, že ho vyhodil z gruntu, že ho před lidmi ponižil a zesměšnil. „*Ne - gazdová nic – nic nevěděla. Já večer – nikoho nebylo vidět - gazda ležel v jizbě – a já na půdu – a schoval jsem se tam ... a v noci ... v noci jsem slezl – do jizby – gazda spal – a já tou jehlou - nechtěla do něho vlézt – a on se nehnu ... A pak jsem vyřízl to okno a vzal gazdovi peníze – aby to vypadalo, že zloději – a – zpátky na půdu a okénkem dolů.“³ Tuto smyšlenku ale vyvrací připravený Biegl, který poukazuje na několik nesrovnalostí ve výpovědi Štěpána. Tehdy byly dveře na půdu zavaleny kukuřicí, kdyby se někdo pokusil je odstrčit, vysypala by se kukuřice na schody. Dále, jak Manya odpřísahal, po činu se opět vrátil na půdu, odkud se oknem dostal ven, ale okénko bylo zavřeno zvnitřku na závoru. Konečným verdiktem byl Štěpán Manya odsouzen porotou v poměru hlasů 8 pro, 4 proti za spáchání vraždy, 12 členů poroty se jednohlasně shodlo, že Polana byla vinna zločinem spoluúčasti na vraždě.*

---

¹ Čapek, K.: *Hordubal, Povětroň, Obyčejný život*, Otakar II, Praha 2000, str. 99.

² Tamtéž, str. 100.

³ Tamtéž, str. 105.

Bolestný pohled na Juraje Hordubala je nám předkládán od druhé knihy, kdy se dozvídáme, co vše se děje po smrti. Jeho příběh se mění v podání lidí, je hrubší, bez okras, bez lásky, plný slabosti, nejistoty. Když vyšetřovatelé objevují „pravdu“ ohledně života a smrti Juraje, zjišťujeme z podání, že život, ale i samotný Hordubal, byl jiný, než jak je četníky rekonstruováno. Vytvářejí obraz jakoby jiného člověka, nám neznámého. Charakteristickými rysy, jimž je Juraj popisován, jsou pouze ty, které nabyl za pětiměsíčního působení po návratu. Nedovídáme se o životě Juraje před odjezdem, nevíme, zda ho osmiletý pobyt mimo domov změnil, popřípadě jak. Neznáme jeho blízké přátelé a jejich názor na něho. O Jurajovi se hovoří zkresleně, jako o „tom Amerikánovi“ . „*Vážená poroto, případ, který budete soudit, je jasný, až strašlivě jasný ve své jednoduchosti ... Máte tu tři osoby- Prvá z nich je gazda Juraj Hordubal, člověk prostinký, dobrák, snad poněkud mdlého rozumu. Dře se v Americe, vydělává pět až šest dolarů denně, z toho čtyři posílá své rodině, své ženě, aby se jí lépe žilo ... A za ty krvavé peníze si tato žena platí – mladého čeledína, který se neštítí být vydržovaným milencem stárnoucí gazdové. Co neudělá Štěpán Manya pro peníze! Rozvrátí domov emigranta, odcizí matku dítěti, a až ho jeho milenka navede, zabije spícího gazdu pro váček dolarů. Jaký zločin – jaký hřích lakoty!*“¹

Veškeré kladné vlastnosti jsou v soudním přelíčení zastíněny. Hordubal je líčen jako slaboch, který trpěl, snášel veškeré křivdy páchané Polanou, byl slaboduchý, když se nedokázal vzepřít a rázně zakročit, záleželo mu jen na tom, aby měl doma klid. Je sice pravda, že Hordubal nezakročil vůči Polaně a Štěpánovi, ale on neměl proč, byl si jist, že Polana stojí při něm, že ho miluje, je mu věrná, jen ho trápil její odstup vůči němu, ale i tak věřil, že tyto nesnáze překlenou. Slabochem rozhodně nebyl,

---

¹ Čapek, K.: *Hordubal. Povětroň. Obyčejný život*, Otakar II, Praha 2000, str. 101.

jakmile se nesly nelichotivé zvěsti o Polaně a Štěpánovi, radikálně zasáhl a Štěpána z gruntu vyhnal.

Tragédie Hordubala nespočívala jen v záhadné smrti, ale i v tom, že „jeho srdce se ztratilo“¹ v papírových soudních aktech, která nebyla s to podat objektivní obraz nešťastného zrazeného člověka Juraje Hordubala. Pravda se utápí v rozdílných stanoviscích a pohledů na jedno a totéž ve výpovědí četníků, soudu, vesničanů.

„Tedy to je to špatné na našich hodnotách: že s nimi zacházíme jako s něčím, co vlastně není závislé na faktech, nýbrž na naší vůli a libovůli, na našem stanovisku, na našem souhlasu nebo odporu. Jsou, když řekneme ano; nejsou, když řekneme ne. Jsou to jenom fikce, které se dostavují nebo zmizí podle toho, jak se nám zachce. S takovými fikcemi chceme mistrovat skutečnost.“²

Lidem kolem Hordubala uniklo bohatství jeho duše. Zjednodušování pohledů na člověka vede k neschopnosti ho do hloubky poznat. Na Hordubala je nahlíženo jako na chudáka, který se nedokázal poprat se životem, který přijímal realitu bez vzdoru, ale protože nám byl odhalen vnitřní život Juraje, jeho myšlenky a přání, mohli jsme ho poznávat detailněji, odhalili jsme mnohost jeho života. „Nepoznanou pravdu tvoří právě srdce Hordubalovo, jeho dobré lidské srdce, plné lásky a smíru ... tato pravda se – podobně jako kriminalisty zkoumané srdce mrtvého Hordubala – ztratila, že zůstala nepoznána a neoceněna.“³

---

¹Čapek, K.: *Hordubal. Povětroň. Obyčejný život*, Otakar II, Praha 2000, str. 108.

²Čapek K.: *Kapitola o hodnotách*, článek, rkp., 12 11, 8

³Buriánek, F.: *Karel Čapek, Československý spisovatel*, Praha 1988, str. 243.

6. 1. „Nezabil jsem člověka, zabil jsem princip!“¹

Na sklonku druhé poloviny 19. století se v české literatuře začínají prosazovat a šířit vlivy ruské literatury, zejména F. M. Dostojevského a L. N. Tolstého – prohlubující se psychologizace, obrazy složité lidské psychiky, do středu zájmu se dostávají „záhadné povahy a záhady lidských povah, v jejichž duších se otvírají netušené hlubiny a propasti zloby, neřesti a vášni. Rodí se novoromantický a dekadentní hrdina románů konce století, „umdlená duše“, jejíž energie je pohlcena skepsí vůči ideálům a jistotám, kterými žila předchozí desetiletí, slabostí vůle a chorobnou hrůzou z nicotnosti života.“² Soudobá kritika poukazovala na návaznost, propojenost, podobnost a inspiraci postavami ruského autora F. M. Dostojevského (Raskolnikov) v Raisově příběhu Vojty Kaliby .

F. M. Dostojevskij, autor románu *Zločin a trest*, pocházel z rodiny lékaře šlechtického původu. Od mládí se setkával s chudobou a lidským utrpením - vyrůstal v prostředí chudinské nemocnice, kde jeho otec pracoval. Po absolvování vojenského inženýrského učiliště v Petrohradě získal hodnost důstojníka. Jako člen kroužku utopických socialistů byl v roce 1849 zatčen, uvězněn a odsouzen k trestu smrti oběšením. Trest smrti mu byl změněn na nucené práce a vyhnanství na Sibiři. F. M. Dostojevskij je považován za jednoho ze zakladatelů moderního psychologického románu.

Román *Zločin a trest* (1866) je vystavěn na kriminální zápletku, ale ta hlavní význam nemá. Dramatičnost románu netkví v dějové linii, která je poměrně chudá, ale ve vnitřním morálním a psychickém konfliktu hlavního hrdiny. Těžiště je přeneseno na zkoumání vnitřního života postav, nikoli na sledování vnějších okolností. Jedná se o psychologický román složený z 6 částí a epilogu. Autor se zaměřuje na nitro postav, snaží se vyložit jejich

¹ Dostojevskij, F. M.: *Zločin a trest*, Lidové nakladatelství, Praha 1977, str. 234.

² Haman, A.: *Česká literatura 19. století a evropský kontext*, Západočeská univerzita, Plzeň 1999, str. 15.

vnitřní svět a také proces deformace, jemuž lidé podléhají, když se střetávají s okolním krutým světem.

Chudý petrohradský student Rodin Raskolnikov musí pro nedostatek prostředků přerušit svá studia. Jeho matka je vdova po úředníkovi a sestra Duňa pracuje jako vychovatelka. Aby mohla bratra podporovat na studiích, chce se provdat za bohatého starce Lužina. Raskolnikov je ale proti. Přijde na myšlenku, že by mohl zabít starou lichvářku a zmocnit se jejího majetku - přepadne ji doma a ubije sekerou. Při činu ho vyruší její sestra, kterou stihne stejný osud. Policejní úředník Petrovič, který vraždu vyšetřuje, je přesvědčen o Raskolnikovově vině, ale nemůže ji dokázat. Po vykonání činu Raskolnikov propadne těžké duševní sklíčenosti, stále myslí na svůj čin, cítí se pronásledován, bojuje se svými myšlenkami a svědomím. Zmatky, trýzeň myšlenek, že by mohl být prozrazen gradují, dokonce přijdou i chvíle, kdy už chce sám sebe prozradit, ale vzápětí se snaží začít nový život. Svědomí jej však nenechává spát. Se svým trápením se svěří prostitutce Soně Marmeladovové. Ta ho přesvědčí, aby se k činu přiznal a přijal trest – je tedy odsouzen na osm let nucených prací, ale přiznání mu vnese do duše klid. Na Sibiř jej doprovází Soňa. Její oddaná a nesobecká láska způsobí Raskolnikovovi naprostý duševní přechod a společné pokání je vede k novému životu.

Hlavním tématem knihy je otázka, zda má člověk právo na vraždu. Raskolnikov si svůj čin zdůvodnil zvláštním podáním. Dle něho je akt spáchání zločinu vždy provázen chorobným stavem vraha. Svět dělí na dvě skupiny, do první řadí jedince, kteří mají plné právo páchat přečiny i zločiny a na které se nevztahují zákony „ ... jsou lidé jakoby dělení na 'obyčejné' a 'výjimečné'. 'Obyčejní' musí pěkně poslouchat, právě proto, že jsou obyčejní. 'Výjimeční' však mají právo páchat jakékoliv zločiny a jakkoli přestupovat zákony, zase v podstatě proto, že jsou výjimeční ... že 'výjimečný člověk' má právo ... ovšem na oficiální právo, nýbrž sám pro sebe právo dovolit svému

*svědomí překročit ... některé překážky, a to výhradně jen v tom případě, jestliže tím je podmíněno uskutečnění jeho myšlenky (která někdy může být dobrodiním pro celé lidstvo).*¹¹ Raskolnikovova teorie tedy předpokládá existenci silných individualit, kterých ale není mnoho, majících právo překračovat etické normy, jež jsou závazné pro jiné ...

6. 2. Kalibův zločin, Kašpar Lén mstitel, Hordubal

Raisovým *Kalibovým zločinem* se v české literatuře po dlouhé době aktualizoval problém zločinu a trestu, který kdysi zazněl z Máchova *Máje*. Autor se opět staví za zločince, který vědomě zavraždil vlastní ženu. *„Nevzýval hrdého člověka k pokání, ani neponižoval člověka na bestii, nýbrž ponoukal trpělivého dobráka, aby se vzepřel egoistickým sobcům, aby si nenechal líbit jejich úklady, křivdu a ponižování. Pravda v celém jednání Kalibově i v jeho konečném činu má velké slovo vášeň, slepá napřed opojením a pak nevýslovným hořem. Je to však vášeň dobrodružného, naivního člověka, a ne bestie. Tento člověk uskutečňuje zločin nikoli jako experiment, ale jako nutnost, k níž byl dohnán.*¹² Životním příběhem Vojty Kaliby se nechal inspirovat i K. M. Čapek Chod, jenž motiv zločinu zasadil do pražského prostředí, zahalil jej rouškou tajemna a celý příběh svěřil nám nepříliš známé postavě Kašpara Léna. Z prvků, aspektů, objevujících se v jeho tvorbě o pár let později, vychází Karel Čapek, který si vytvořil taktéž vlastní příběh s hlavní postavou zakarpatského horala Hordubala.

¹¹ Dostojevskij, F. M.: *Zločin a trest*, Lidové nakladatelství, Praha 1977, str. 222.

¹² Rais, K. V.: *Kalibův zločin*, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1959, str. 117.

Už podle názvů knih si můžeme udělat představu o hlavních postavách, aniž bychom si díla předem přečetli. *Kalibův zločin* v nás evokuje příběh nějaké postavy, jež se dopustí trestného činu, *Kašpar Lén mstitel*, díky svému přídomku podává prvotní informaci o hlavní postavě a jejím záměru. Kašpar je postava kladná, i když v závěru se dopustí vraždy, ale my ho jako vraha nevnímáme vzhledem k okolnostem, které ho přiměly takto jednat. *Hordubal* nám příliš ze svého příběhu nenapoví, snad jen, že nebude rodilým Čechem - pod tímto jménem si dovedeme představit tělesně zdatného muže, pevného jako skála (hora)... Protože romány mají v názvech jména postav, je velmi pravděpodobné, že my budeme stát při protagonistech, budeme jim rozumět, naslouchat, i když překročí určitou etickou a právní mez.

U názvu *Kalibův zločin* se pozastavíme. Po přečtení příběhu není zcela jasné, čím je to zločin a jakýže zločin se má na mysli. Nutno si položit otázku, proč se jedná pouze o zločin spáchaný Kalibou, popřípadě kterým? Starý otec se taky svou měrou, byť nepřímou, podílel na vyhocení konce. Vojta žil s otcem a matkou, nástrahy života nepoznal, rodiče se naopak snažili ho před negativními vlivy prostředí bránit, tudíž Vojta neměl zkušenosti a nevěděl, jak si má v určitém okamžiku počínat, jak se má k problémům stavět a kdy se ještě jedná o rozmary milované Kadly a kdy už přesáhla snesitelnou hranici a měl by tedy rázně zakročit. V tomto směru se velké chyby dopustil i otec. Vojta ale páchal zločin i sám na sobě, když si nevěřil, pochyboval o sobě, naivně snil o budoucnosti, nepřipustil si realitu, ignoroval náznaky od švagra, ale i příznaky chování tchyně a ženy vůči ostatním. Zločinu, psychického vydírání, deptání, týrání se ale dopouštěly i obě ženské! Přesto je velmi pravděpodobné, že zločinem je míněn ten, jehož vykonal Vojta na Karle, i když nemůžeme zde navržená řešení odmítat, protože jsou opodstatnělá a relevantní.

Příběh Hordubala a Kaliby je zasazen do prostředí vesnického, čímž se zřetelně liší od pražského románu K. M. Čapka Choda. Na vesnici mají lidé k sobě blíže (což ale neznamená, že by se k sobě chovali slušněji). Spolu všichni více komunikují, znají se navzájem, vědí o sobě, pokud dojde mezi nimi k nějakému konfliktu, všeobecně se ví, co bylo jeho záminkou a důvodem. Zatímco velkoměsto se stává, zvláště pro člověka vracejícího se po několika letech opět na místo činu, cizinou. Zjišťuje, že se začínají města reorganizovat, že se uplatňují nové trendy, započínají se změny – strhnuté staré a chátrající domy, na místě, kde dříve bylo jen staveniště, stojí nové budovy, nové ulice, náměstíčka ... životní podmínky se přizpůsobují době modernizace. Z velkoměsta srší jakási izolovanost, anonymita, větší svoboda. Člověk je zde méně spoutaný, je méně pod dohledem okolí, než na vsi.

Právě proto, že se lidé na vesnici tak dobře znají, vidí si do domácnosti, přistupují k životním kolizím méně unáhleně. Důkazem je pátrání po vrahovi Hordubala, kterého se ujmou dva četníci: horlivec Biegl (pocházející z města) a Gelnaj (znalec tamního - vesnického - prostředí), ten byl moc dobře obeznámen se situací Polany a Hordubala a jeho smrt ho nezaskočila - vesničtí i Gelnaj věděli, že společné soužití Hordubala s Polanou (mající poměr se Štěpánem) bude svízelné. Gelnaj se k tomuto případu stavěl jakoby nic nevyšetřoval, naopak se snažil svést ze správné cesty kolegu jen aby byl na vesnici opět klid. Sám moc dobře věděl, kdo je vrahem, ale snažil se najít co nejvíce šetrné řešení této situace, hlavně v zájmu nenarozeného potomka Polany a Štěpána, proto chtěl jako příčinu smrti uvést zápal plic a tím vyšetřování ukončit.

Stejně tak šířící se informace o skonu Kadly vesnické příliš nezaskočila, i když neznali Kalibovy myšlenkové vnitřní pochody, věděli a viděli, jak se stará Boučková s dcerou k dobrákovi Vojtovi chovají a že onen zlom nastane.

Naopak K. M. Čapek Chod nás seznamuje s řádem města. Obžalovaný se zodpovídá u přelíčení soudci, porotě, ale i širší veřejnosti, která má k soudu přístup. Jeho životní příběh detailně popisují noviny, je v nich haněn pro svůj zločin, ale nikdo neví, co ho přimělo k jednání (vesničtí naopak vědí, proč jejich lidé jednali tak, jak jednali). Setkáváme se zde s velkou škálou lidí, charakterů, odlišných povolání, ale i se společenskou spodinou.

S dalšími čtenářskými zkušenostmi si uvědomujeme, že životní osudy postav můžeme poznávat z odlišných zorných úhlů. Kaliba je obětí, ale zároveň i vrahem, který se svého činu dopustil v afektu a svého činu pak litoval. Kašpar Lén je naopak chladnokrevným vrahem, který svou akci měl velmi dobře zmapovanou (zajistil si i alibi) a který rozhodně svou oběť nelitoval. Zatímco Hordubal je pouze obětí, ale nejen vrahovou, ale i obětí vyššího řádu.

Tyto příběhy nám podávají různé pohledy na vraždy. Můžeme posoudit, jak jedná vrah - oběť ve stavu nepřičetnosti (neuvědomuje si důsledky svých kroků), jak celou záležitost prožívá vrah (dere ho jen myšlenka na čin, kroky pevně zvažuje, připravuje se, soustředí se na další postup – jak bude vypovídat, jak si opatří na onu dobu neprůstřelné alibi ...), ale je nám nastíněna i třetí strana, tedy jak celou situaci vidí a prožívá sama oběť.

Dílo K. M. Čapka Choda *Kašpar Lén mstitel* je řazeno k prózám moderního typu. V příběhu je několik skrytých aspektů, které si uvědomujeme, ale na které nám autor nepodává odpověď. Už postava Kašpara je tím důkazem. Nic o ní nevíme, známe ji jen po krátkou dobu, kdy se opět setká s Mářinkou až do okamžiku, kdy umírá. Co se ale dělo před jeho odchodem na vojnu? Kým byl vychováván, co se stalo s jeho rodiči? Měl nějaké příbuzné a pokud ano, proč je nekontaktoval? Proč byl po celou dobu citům nepřístupný, kde se stal zlom? V otázkách bychom mohli nadále

pokračovat, protože o této postavě, z již výše jmenovaných, se dozvídáme velmi málo. Úplně jednoznačný není ani závěr příběhu, kdy u soudního přelíčení umírá. Ale umírá jako vrah? Jako vrah – obět’?

U Hordubala je situace jiná. Autor sice neuvádí, jak žil s Polanou před odjezdem do Ameriky, ale poskytuje nám dost informací o době po příjezdu. Víme, že není vrahem, že je obětí. Přesto jsme se detailně neseznámili se způsobem spáchání činu. Víme jen, že poté, co byla výpověď Štěpána napadnuta vyšetřujícím (dle popisu Štěpána by mu musel někdo napomáhat), se sám přihlásil a zodpovídal se ze svého činu. Soudu ale zase až tolik nešlo o zodpovězení otázek, které se kolem vraždy Hordubala začínaly rojit, Štěpán a Polana sice byli soudem odsouzeni, ale smysl přelíčení se posunul. Neřešila se vina vrahů, ale vina ženy, jež byla nevěrná svému muži, soudí se cizoložství a to, že pro svého manžela citově zapudila svou dceru. Konečným verdiktem byl nakonec Štěpán odsouzen za spáchání vraždy a Polana jako spoluúčastnice.

Vojta Kaliba je obětí, která se v pohnutí mysli, změnil ve vraha. K činu je směřován okolnostmi, jež ho už delší dobou souží, ale o nichž nikdo nemá ani potuchy. Nikdo z vesnice nezná pravou příčinu, která ho vede k provinění. K výroku právní instituce nedojde, protože záhy je odsouzen vyšší instancí – sám upadá do bezvědomí a umírá.

Hlavní postavy spojuje další aspekt a to je jejich partnerský protějšek, který je hlavní postavou milován a který je také původcem jejich zkázy. Raisova Kadla byla pro Vojtu vším, ale ona jeho lásku neopětovala, sama ho svým jednáním trápila a dostala do stádia, ze kterého se mohl vykoupit její smrtí. Lén u Márinky poprvé zažil, jaké to je milovat, dokonce i odčinil vinu, jež si kladl za náhlý pád v jejím životě. Vše už svědčilo v jejich prospěch, u soudu žalobci nedokázali obhájit svými argumenty, že se provinil proti společnosti, ale pak ho zradila jeho jediná jiskra života.

Márinka v zaslepené nerozváženosti dodala soudu potřebné důkazy, jež prokázaly Lénovu vinu. Bláhový Hordubal byl až do své smrti přesvědčen o věrnosti své ženy. Jinou variantu si nepřipouštěl - vysnil si z potřeby čistého srdce příběh věrné, byť časem zchladlé Polaniny lásky...

Ale postava ženy nebyla jedinou postavou ovlivňující charakter našich aktérů. Důležitou funkci hraje osoba, jíž v příběhu není dán velký prostor, ale která má pro ně význam nadčlověka, někoho, kdo nad postavami bdí. Je to reálná postava s nádechem mystična, která jim dodává tak potřebný klid na duši, útěchu a v jejichž přítomnosti se postava ocitá mezi nebem a zemí. U Hordubala přímo mýtickou postavou je Míša, stařec žijící v horách, se kterým jako jediným se radí, komu se svěruje a očekává od něho rady. Je jakýmsi prorokem (ví, že Hordubal už umíral a zabíjet ho bylo zbytečné). Mystika je v díle podtržena právě prostředím kolem horala. Hordubal z hor shlíží na svůj statek, tady na vrcholku se cítí svobodným, nermoutí se, sem si chodí odpočinout. Velkým přítelem Léna je starý dědek fajfka –Liprcajt, kterého Lén ochraňuje. I když tak pevný vztah (jako u Hordubala a Míši) mezi nimi není, ovlivní ho dostatečně – oživí u něho emoce, když vidí, jak se Liprcajt i přes svůj věk dere do výšek na lešení, jen aby mohl finančně vydržovat svého slepého vnoučka a když se dozví o neštěstí, které se mu na stavbě přihodilo. Pro Kalibu je důležitou postavou jeho otec. Ten mu je spíše tichou, skrytou, emoční podporou, protože sám se zdráhá mu jakkoliv radit, i když vidí, že tchýně a žena mu jsou záhubou.

6. 3. Zločin

Průběh trestního činu není ani v jednom románu detailně rozpracován. Dozvídáme se pouze, že k nějakému činu došlo, kde byl spáchán, ale další okolnosti jsou zastřeny. Nejvíce popisnosti „akce“ je zaznamenáno u Kapšara Léna, který si plánoval každý krok, zvažoval veškeré varianty, možné překážky, ale jestli byly jeho instrukce dodrženy, o tom se můžeme taktéž jen dohadovat. Oproti tomu Vojta Kaliba vraždí, aniž by byl o správnosti a oprávněnosti svého kroku přesvědčen, zabíjí, aniž by to bylo jeho prioritou. O počínání Hordubalova vraha nevíme téměř nic – onu variantu, kterou u soudu předkládá, znevažuje fakt, že buď musel mít při sobě komplice, nebo je jeho historka zcestná. Jisté je, že k činu došlo a že záměr byl naplněn. Fáze páchání činu jsou nám tedy zahaleny, ale o snaze realizovat úmysl se dozvídáme především z vnitřních monologů, nebo intuitivně.

Jednání Štěpána a Kašpara bylo jednáním úmyslným, záměrným, plánovaným. Obě postavy chtěly svým činem napravit pro ně nepříznivé situace. Štěpán se chtěl stát plně uznávaným gazdou obhospodařujícím majetek a stavení Polany, snažil se navázat na vztahy s Polanou, které byly Hordubalovým příchodem narušeny, dalším hlediskem bylo očekávání rodiny. Lén se snažil svým činem oplatit Konopíkovi rány, jež zasadil Márince. Zatímco Kašpar jednal v náhlém pomatení mysli, v okamžiku, kdy mu už došly síly k zvládnutí nepříznivé situace. Tak tedy konal, smrtí potrestal tu, již miloval – na rozdíl od Léna a Štěpána – se na počin Kaliby díváme shovívavěji, když víme, za jakých okolností zbavil svou milou života a jaké pohnutky ho k tomu vedly...

Lén se snažil pomstít původci Márinčina neštěstí, chtěl splnit slib daný starému Kryštofovi (že se postará o jeho dceru) a zároveň chtěl ze sebe smýt část své viny (že má určitý podíl na poklesku jejího života). Od svého činu

očekával i určitou satisfakci, zadostiučinění. Toto byly hlavní podněty, které měl na paměti, trápily ho a vedly k dramatickému vyvrcholení. Štěpán spíše prosazoval své zájmy, jeho vysoké postavení (nabyté velmi rychle a lehce na úkor již dřívější Hordubalovy dřiny) bylo příchodem Juraje nestabilní, musel brát na gazdu ohledy - nemohl se stavením nakládat jako předtím, byl degradován do role pomocného čeledína, což se mu nelíbilo (když několik let se na statku choval jako jeho vlastník). Tyto problémy Vojta řešit nemusel, byl svým pánem na stavení, o rivalovi v životě Kadly dlouho neměl ani ponětí. Na kolena ho srazily chmurné myšlenky, jež řešil ve svém nitru a s kterými se nedokázal vypořádat. Karla a její matka si byly moc dobře vědomy, že on, byť se mu nelíbí jejich chování vůči němu, je slabochem, který se nedokáže vzepřít, proto ho dohnaly až ke krajnosti ... Vojta si smrtí manželky vykoupil klid, v návalu emocí se stal jakousi vyšší mocí, jež trestala (Kadlu smrtí, Boučkovou ztrátou dcery), ale také vysvobozovala (Vojtu ze svízelné životní situace).

Oběťmi vražedných úmyslů se stali Karla, Konopík a Hordubal. Postava Karly je v díle K. V. Raisem velmi detailně popsána, víme, jaké pocity svým počínáním v manželovi vzbuzovala, jak ho trápila se svou matkou, aniž by měla řádné důvody (na svatbu přistoupila sama – svatbou zakryla své tajemství, Vojta byl vůči ní velmi slušný a tolerantní, snažil se jí zpříjemnit pobyt na stavení, obětavě a vlídně se o ni a její matku staral ...). Právě protože se z románu dovídáme dopodrobna o soužití manželů, rozumíme jednání Vojty, a i když je vrahem, hájíme ho. On byl Karlinou obětí, ale i vykonavatelem ortelu. V románu *Kašpar Lén mstitel* jsou podávány informace o oběti úsporněji. Přesně nevíme, co zapříčinil Konopík, že se mu snaží Lén odplatit stejnou mincí. Do příběhu Márinky a Konopíka pronikáme až v okamžiku, kdy v soudní síni o ní promluví Konopíkova oběť a zároveň příčina jeho konce. Naopak Hordubal nám přiroste k srdci natolik, že, i když cítíme, že jeho počínání bude směřovat

k nějakému zvratu, nás jeho osud nemile překvapí. Hordubal je (na rozdíl od Karly a Konopíka) postavou hlavní, víme o něm leccos, sžíváme se s ním. Dozvídáme se, jak moc velké má srdce, jak touží po lásce manželčině, že žije jen pro ni a dceru (odloučil se od nich, aby je zaopatřil). A i když tušíme, že jejich vztah ideálním není a on sám si pravdu přiznat nechce, dalo by se říci, že Polaně ztrpčuje život. Jeho počínání však nepercipujeme jako důvod, který dává druhému právo vzít mu život.

Čím se tedy provinili, že museli za svůj počín zaplatit svým skolem? Jak už bylo výše uvedeno, hlavním důvodem Léna, který ho vedl k realizaci svého záměru, byl Konopík a jeho neadekvátní chování vůči Kryštofově dceři, kterým zapříčinil jednak Márinčin pád až na samé dno, jednak se nepřímou podílel na dvojité smrti – starého Kryštofa a záhy i jeho ženy. Vojta Kaliba věděl moc dobře, kdo je příčinou sváru nejen mezi ním a Karlou, ale i mezi dalšími členy rodiny: „*Jaká divá ženská je ta panímáma! Jaktěživ by byl nevěřil, vždyť znal jenom starostlivou dobrotu nebožky maminky. Svádí bouřku za bouřkou a Karlu má vždycky na své straně...*“¹ Cítil, jak ho svým jednáním ponizuje, jak ho vždy svými argumenty, které se většinou nezakládají na úplné pravdě, sváže tak, že není schopen jí oponovat. Raději hádku a výčitky mlčky přeje, i když s ní nesouhlasí, ale pro klid v chalupě... A Hordubal? Ten se nejvíce provinil svou náturou (zaslepený, dobrotivý, odpouštějící...) – nedokázal si přiznat pravdu. Realitu pro něho nepříznivou si nepřipustil a zazdil ji svými touhami, přáními a smyšlenkami, fikcemi, kterými se konejšil a v nichž viděl svou zářivou budoucnost se šťastnou Polanou po jeho boku. Ale skutečnost se lišila.

Protože bližší informace o Konopíkovi neznáme, budu se v následujícím odstavci věnovat jen Karle a Hordubalovi. Nahlíželi ostatní na naše oběti po jejich smrti jinak? Karlu venkovští vnímali jako krásku, která se ráda baví, zatímco mladý Kaliba jí nedopřeje štěstí (např. když se

---

¹ Rais, K. V.: *Kalibův zločin*, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1959, str. 170.

mu nezamlouvá, že ona je na tancovačce v jednom kole, zatímco on jejímu povyskočení potupně přihlíží). K šíření této pověsti napomáhá i stará Boučková, která veškeré argumenty obrátí ve svůj a Karličin prospěch – Vojta je starým bláznem snažící se rozdávat příkazy své ženě, je (dle jejích výpovědí) usurpátorem, který jí brání v návštěvě rodné vísky a zároveň je tyranem, poté, co je vyvede z domu. Takto byly veřejnosti prezentovány veškeré události realizované na Kalibově panství. Naproti tomu pravda tkvěla jinde, ale o té nevěděl nikdo. Přesto vesničtí museli v podvědomí tušit, že pravdivé tvrzení se bude zakládat na jiných faktech, než na těch předkládaných Boučkovou. Toto tvrzení podporuje i okolnost, že na okázalý pohřeb Karly se s ní přišlo velmi málo vesnických občanů rozloučit a sám představený uznal, že „*Museli ho tuze mučit – my o všem ani nevíme.*“⁶¹

Během vyšetřování smrti Hordubala a posléze i u soudního přelíčení jeho kladné charakterové vlastnosti ustoupily do pozadí – zaslepené a jednostranné soudy neodpovídají skutečnosti. Lidem kolem Hordubala uniklo bohatství jeho duše – v rozdílných stanoviscích četníků, soudců i vesničanů se ztratila pravda Hordubalova srdce. Postava Hordubala žila před naším zrakem, zpovídal se nám ze svých myšlenek, poznáváme ho zevrubně, cítíme s ním – do kontrastu se pak vkládají výpovědi jeho nejbližších, kteří na Hordubala nahlízejí z vlastní zkušenosti, vidí ho jako toho velkého Amerikána, který se vrátil na (už ne vlastní) panství a který ztížil situaci ve vesnici všem – jednak své ženě, která je zaslepeně zamilovaná do čeledína, ale protože Hordubal je gazdou, musí na něho brát ohledy, jednak vzhledem k Štěpánovi (přišel o své privilegované postavení), ale i k obyvatelům vesnice, kteří všemu jen přihlíží (obávají se toho, co nastane, až se dozví pravdu) a taktně (ale neúspěšně) Hordubalovi naznačují, že fámy o nevěrnosti Polany nejsou zase až tak smyšlené. Hordubalova tragédie nespočívala jen v záhadné smrti, ale i v tom, že „*jeho srdce se ztratilo*“

---

⁶¹ Rais, K.V.: *Kalibův zločin*, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1959, str. 261.

v papírových soudních aktech, která nebyla s to podat objektivní obraz nešťastného zrazeného člověka Juraje Hordubala.

6. 4. Právo na život

Jsme svobodní nebo jednáme pod biologickými, genetickými, společenskými či jinými tlaky? Je to starý spor mezi determinismem, který tuto podmíněnost zdůrazňuje a mezi zastánci svobody vůle. V současné etice se obě hlediska berou v úvahu. V životě jsme vedeni základními biologickými potřebami i emocemi, náš charakter je více méně dán, narodili jsme se bez toho, že bychom to chtěli, žijeme v daných sociální podmínkách, vyvíjí se na nás tlak podvědomí a jeho energie. Rozhodujeme se svobodně a za své jednání a rozhodnutí jsme plně odpovědní. A co právo na vraždu? Může někdo rozhodovat o lidských životech? Trestat smrtí?

Dostojevského Raskolnikov přišel se svou teorií – je zasvěcena otázce, jaká jsou práva osobnosti ve společnosti, kde jsou hranice lidského chtění a lidských tužeb – mohou tisíce dobrých skutků zahladit jeden zločin? Je možno obětovat život jednoho člověka pro spásu tisíců životů před rozkladem? *„Právo na zločin? ... akt spáchání zločinu je provázen vždy chorobným stavem ...v jeho článku jsou lidé jakoby děleni na „obyčejné“ a „výjimečné! Obyčejní musí pěkně poslouchat, právě proto, že jsou obyčejní. Výjimeční však mají právo páchat jakékoliv zločiny a jakkoli přestupovat zákony, zase v podstatě proto, že jsou výjimeční ...“* „Výjimečný“ člověk má právo (sám pro sebe, nikoli oficiální právo) dovolit svému svědomí překročit některé překážky, a to výhradně jen v tom případě, jestliže tím je podmíněno uskutečnění jeho myšlenky - která někdy může být dobrodiním pro celé lidstvo. V tomto případě smí „výjimečný“ prolít krev s klidným

---

¹ Dostojevskij, F.M.: *Zločin a trest*, Lidové nakladatelství, Praha 1977, str. 222.

svědomím, pokud bude výsledek prospěšný pro společnost. „*Ne já mám jen jeden život, a druhý už nedostanu – nechci čekat, až bude to „obecné blaho. Já sám chci také užít života, anebo raději vůbec nežít. Tak co? Nechtěl jsem prostě chodit kolem hladové matky a tisknout v kapse svůj rubl, čekat, až nastane „obecné blaho“. Tak tady nesu cihlu na to obecné blaho a náramně mě to hřeje u srdce ... to nepodnikám pro své potěšení a povyražení, nýbrž v zájmu velkého a příjemného cíle.*“¹

Svůj čin odůvodňuje argumenty, že za oběť si vybral tu nejneuzitečnější, tu, která sama ztrpčuje život ostatním a de facto její zmizení uvítají všichni, pomůže tak lidstvu, když „...*na jedné straně hloupá, zbytečná, nicotná, zlá a nemocná bába, nikomu nepotřebná, spíš naopak, všem škodlivá, která sama neví, proč žije, a která zítra stejně umře sama od sebe... Na druhé straně mladé, čerstvé síly, přicházející nazmar bez jakékoliv podpory...*“² Tím se jediná smrt, nicotný život, vykoupí tisíci dobrých činů, jediná smrt za sto životů.

Kdo z našich vražedníků měl právo takto jednat? Jak nahlíželi na své oběti? Karla, Konopík i Hordubal byly nepohodlnými postavami, které stály na životní cestě vrahům. Karla byla výjimkou, ta nebyla překážkou Vojty ve šťastném žití, on na ni takto nenahlížel. Tou bariérou byla její matka. Přesto veškerou zlobu a zášť si vybil na ní, aniž by si byl vědom toho, co činí. Přeci jenom cítíme, že příběh Vojty je odlišný od Štěpána a Léna, které spojuje úmyslnost činu. Oba aktéři své oběti vnímali jako „zbytečné“ bytosti, jejichž smrt se nikoho nedotkne, ba naopak. Lén i Štěpán vezmou do svých rukou osud jiných, a protože počínání obětí se dosud předcházelo, tudíž nebyli vyšší moci potrestání, vykonají sami a bez výčitek rozsudek. Konopík byl člověk pyšný, chamtivý, který na stavbě šetřil s materiálem a díky této úspornosti byl jeden život ztracen (Liprcajt) a druhý poznamenán (jeho slepý

¹ Dostojevskij, F.M.: *Zločin a trest*, Lidové nakladatelství, Praha 1977, str. 234

² Tamtéž, str. 60.

vnuk, pro něhož ztráta dědy byla velkou ránou, už neměl nikoho, kdo by se o něho postaral.). Smrtí tak vyplatil veškeré své hříchy a provinění, jich se na ostatních dopustil. Hordubal se na svém statku stává osobou nepotřebnou a jakoby navíc – o hospodářství nedokáže rozhodovat (za jeho absence se velmi změnilo, o změnách, které se mezitím na panství uchytily, neměl ani ponětí), nedokázal prolomit dlouholetou bariéru mezi ním a dcerou, pro ženu byl na obtíž. Ani ve své rodné vísce se necítil tak dobře, jako před odjezdem. Taktéž jeho smrt málo koho (i z okruhu jeho přátel) překvapila. Vyjma toho zavraždění Hordubala byla neúčelným aktem, neboť on sám už umíral. I takto se pak celý konflikt odůvodňuje... Jedná se o vraždu, když dotyčný už stejně dožívá z posledních sil? Nakonec soud rozhodl kladně a vraha ztrestal.

6. 5. Rozsudek

Za provinění se k soudnímu přelíčení nedostavil Vojta Kaliba, ono se ani žádné nekonalo. Po provedení zločinu upadl do bezvědomí a několik dní na to umírá. Rozsudek vynesla vyšší moc. Smrt Vojty nebyla trestem, ale vysvobozením. Byl sice vinný, ale do jaké míry? Vraždu Kadly rozhodně neplánoval (pokud ano, pak by spíše byl čin směřován na hlavního viníka – mající podíl na zkrachování manželství – na tchýni), byl k ní za zvláštních okolností přinucen, neměl na výběr – buď radikálně zasáhne, nebo se nechá ponižovat nadále, až z něho nakonec stane úplná troska. A tak sebral všechnu vnitřní sílu ... Kaliba svého činu velmi litoval, uvědomoval si svůj prohřešek a žádnými frázemi se neobhajoval. Naopak Lén a Štěpán jsou chladnými vrahy, kteří šli „najisto“, svého činu nelitovali, protože jejich obětí jim stály v cestě spokojeného žití. Lén byl před porotou souzen, ale zpočátku byl na výši – neměli proti němu usvědčující důkazy a už situace vypadala, že bude zproštěn viny. Žárlivost jeho milé ho o svobodu připravila, když soudu předložila svůj příběh. Tím ho potrestala nevědomky

sama Mária, pro kterou se stal dobrovolně vrahem. V té chvíli umírá sama aktérka vyčerpáním a Léna záhy na to potká stejný osud. Smrt předstihne usnesení poroty. Štěpán se dostává do podivných okolností. Vesnický vyšetřovatel je přesvědčen o jeho vině, i venkovští, přesto během vyšetřování je s ním zacházeno jako s nevinným (okolí chápalo jeho pohnutky). Pak se ale případ dostává před soud, kde je (pod nápoem stresu, strachu) donucen k přiznání. A soudní instituce nad ním a Polanou vynese rozsudek.

V jednom z přikázání biblického desatera stojí: Nezabiješ! Ale Kaliba, Lén a Štěpán toto pravidlo porušili. Stihl je osud, takový, jaký vyšší instance uznaly za adekvátní. Je trestem pouze rozsudek soudu? Ale nepotrestali se někteří už tím, že své kroky realizovali, že se sami trýznili pocity, zda budou dopadeni, jestli (aniž by měli ponětí) už jsou vyšetřováni?

6. 6. Na závěr

Autoři analyzovaných románů vycházeli ze skutečných událostí, studovali zvyky, mravy a dění v prostředí, do kterého zasadili své příběhy, čímž se zvyšuje autentičnost. Téma zločinu a trestu oživil román F. M. Dostojevského, který svou tvorbou inspiroval K. V. Raibe. Tuto problematiku viny a trestu předkládá v díle *Kalibův zločin*. O pár let později se jím inspiruje K. M. Čapek Chod, který některé motivy realizuje v *Kašparu Lénovi mstiteli* a poté svým způsobem i Karel Čapek v *Hordubalovi*.

Kalibův zločin je dílem nejvíce popisným, s malou dávkou mystična, zabývající se hlavně vnitřním rozpolčením protagonisty (obdobné u Hordubala) a děním na vesnici (svatba, tancovačka, vztahy mezi lidmi, pracovní koloběh, soudní instituce...). K. M. Čapek Chod detailně prezentuje všední prostředí, do něhož zasadil příběh podivínské postavy, o

níž nevíme zcela nic konkrétního. Naopak K. Čapek nám předkládá postavu Hordubala a jeho okolí, ale konkrétnost je na abstraktnost zaměněna v okamžiku smrti Hordubala, kdy už jsou nám některé indicie zahaleny.

Motiv návratu po letech (Hordubal z Ameriky, Lén z vojny), nevěry (Márinka, Polana), ztracené lásky, ale i soudu (Lénovi zpočátku nemohou dokázat vinu, Štěpánovi taktéž ne) u Čapka Choda jsou podobné i v díle K. Čapka. Obdobně vyznívá otevřený konec románu, bez jednoznačných závěrů. Větší všednost je patrná u Choda (Praha), než u K. Čapka (Zakarpatsko), K.V.Raise (vesnice). Prvky naturalismu jsou užity ve větší míře u Raise a Čapka Choda – román Čapka Choda byl jedním z pokusů o naturalismus v české literatuře.

Jedním z typů próz s tajemstvím je detektivka, ta se ve 20.století stává dědicem psychologického románu. Inspiraci tento žánr čerpá z gotického románu i z tradice pikareskního a loupežnického románu, souvisí rovněž se sociálním románem 19.stol. Za zakladatele žánru je považován E. A. Poe.

Detektivka s psychologickým románem mají shodné rysy (nahlédnutí do života postav, pohnutky, které vedly vraha k realizaci činu, samotný zločin, trest, soud), ale i rozdílné ... V psychologickém románě je konec utajován, zatímco u detektivky je uveden, autor popisuje události pozpátku, od události k jejímu ztajemnění. Záměrně odkládá identifikaci vraha, jehož od počátku zná a rozhodující indicie, které vedou k usvědčení vraha jsou vloženy do textu tak, aby na sebe neupoutaly pozornost čtenáře a využil je pouze detektiv.

Důležitou roli při objasňování ztajemněného zločinu sehrává detektiv „navazující na romantickou tradici mstitelů bezpráví, transformovanou do strážlivého věku rozumu.“¹¹ Detektiv působí vně zobrazovaného dění, na němž není citově zainteresován, disponuje mimořádnými pozorovacími

¹¹ Mocná, D.: Encyklopedický slovník literárních žánrů, Paseka, Litomyšl 2004, str.109.

schopnostmi a znalostí lidské psychiky. Často mu sekunduje nepřiliš vnímavý a chápavý partner (prostředník mezi detektivem a čtenářem). Z kriminálních žánrů má detektivka nejbliže k thrilleru, vzdáleněji s detektivkou souvisejí další žánry kriminální literatury, zejména pitavaly (sborníky pozoruhodných kriminálních případů).

Analýzami těchto románů jsem chtěla potvrdit, že téma problému trestu a viny bylo, a domnívám se, že i nadále bude, velmi oblíbenou látkou pro zpracování. Na zločin a trest můžeme nahlížet několika směry (pohled ze strany oběti, vraha, vyšetřovatele či další nezúčastněné osoby). Námět umožňuje různé formy zpracování, různé úhly pohledů, je tedy velmi variabilní a nadále aktuální. Stále nás budou táhnout silné příběhy s kriminální zápletkou, napětím, analýzou duševního strádání a smýšlení vrahů, či obětí, vyšetřování zločinu, odkryvání stop a usvědčování obžalovaných ... Svědčí o tom i velký zájem televizních diváků o nové příběhy kriminálního žánru (množství seriálů s detektivními náměty), ale i poprávka čtenářů. Některé příběhy mohou být natolik silné už proto, že víme, že zpracovávají skutečný příběh – např. český film *Bolero, Musím tě svést, Sametoví vrazi*. Je dokonce připravována divadelní hra heparinového vraha nebo příběh snad asi nejslavnějšího českého vězně J.Kájínka...

Klíčová slova

- detektivní román
- nadosobní spravedlnost
- soud
- trest
- vina
- zločin

Resumé

Vojta Kaliba, Kašpar Lén, Juraj Hordubal. Tyto postavy zdánlivě nespojuje nic - každá postava se jinak vyvíjí, každá má svůj vlastní příběh ... Opak je ale pravdou, spojuje je i dnes nadále aktuální a oblíbené téma, kterým je problém viny a trestu.

Na vinu a trest nelze nahlížet jednoznačně. Pod dalšími vynořujícími se indiciemi, které postupně v příběhu vyplouvají na povrch, začneme o jednání postav přemýšlet - dokonce až tak dalece, kdy vraha nepovažujeme za vraha, byť je prokázáno, že se činu dopustil, ale za oběť, která musela těmito kroky vykoupit vlastní klid, život. Obdobně chápeme i oběti.

V této práci jsem se snažila analyzovat životní zvrát a skon výše uvedených postav. Příběhy jsou rozmanité - chladnokrevný vrah, odsouzený za svůj přečin proti právu, oběť měnící se pod náparem dalších životních změn ve vraha, mstitel, jehož smrt ukončila soudní líčení a my se už nedovíme, zda v onen okamžik zmírá jako v roli vraha, či oběti.

Zmapovala jsem hlavní aspekty a okolnosti, které donutily postavy vraždit. Tato hlediska dokládají můj názor na téma trestu a viny, tedy že se jedná o téma velmi aktuální, žádané, mající tendence se prosadit i v budoucnu a zpracovávané pod různými úhly pohledu a v různých žánrech.

Summary

Although it may seem that characters like Vojta Kaliba, Kaspar Len, and Juraj Hordubal have nothing in common as each character develops in a different way and in a different story, the reverse is true. They are linked with the question of blame and punishment which is still topical and popular. The clarity of the view on blame and punishment is hardly possible. As the story gradually reveals more and more clues, the way the characters act is reconsidered and even a murderer may be regarded as not being one. Even though his crime has been proved, he may be considered a victim who, through such a deed, only inevitably redeemed himself. Victims can be seen in a similar way.

The aim of my work is to analyze the turning point in the lives of the characters above and their decease. The stories are diverse – a cold-blooded murderer convicted of violating the law, a victim turning into a murderer under the influence of subsequent changes in life, and an avenger who dies before the end of the trial, leaving us unaware of whether as a murderer or a victim. I have covered the major problems and circumstances which forced the characters to murder.

These aspects testify to my view on the question of blame and punishment in terms of its topicality and desirability. It is a theme which is examined from different perspectives in various genres and which is very likely to win recognition in the future.

Seznam literatury

- Čapek, K.: *Hordubal, Povětroň, Obyčejný život, Otakar II.*, Praha 2000.
- Čapek Chod, K. M.: *Kašpar Lén mstitel*, Československý spisovatel, Praha 1972.
- Dostojevský, F. M. : *Zločin a trest*, Lidové nakladatelství, Praha 1977.
- Rais, K. V.: *Kalibův zločin*, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1959.
- Buriánek, F.: *Česká literatura 20.století*, Orbis, Praha 1968, str. 366.
- Buriánek, F.: *Karel Čapek*, Čsl. spisovatel, Praha 1988.
- Černý, V.: *Karel Čapek*, F.Borový, Praha 1936.
- Forst, V. a kol.: *Realismus a modernost*, Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1965.
- Haman, A.: *Česká literatura 19. století a evropský kontext*, Západočeská univerzita, Plzeň 1999.
- Janáčková, J.: *Český román na sklonku 19. a 20. století*, Academia, Praha 1967.
- Jaspers, K.: *Otázka viny*, Academia, Praha 2006.
- Klíma, I.: *Karel Čapek*, Československý spisovatel, Praha 1962.
- Krejčí, K.: *Česká literatura a kulturní proudy evropské*, Československý spisovatel, Praha 1975.
- Lehár, J.: *Česká literatura od počátku k dnešku*, Lidové noviny, Praha 2006.
- Lexikon české literatury I , 3/II*, Academia, Praha.
- Mocná, D.: *Encyklopedie literárních žánrů*, Paseka, Litomyšl 2004.
- Mukařovský, J.: *Dějiny české literatury*, Victoria publishing, Praha 1995.
- Sokol, J.: *Slovník filosofických pojmů*, Vyšehrad, Praha 2004.
- Šach, J.: *K. M. Čapek Chod*, Městské muzeum v Domažlicích, 1949.
- Tournier, P.: *Vina, Návrat domů*, Praha 1995.

Vlašín, Š.: *Kniha o Čapkovi*, Československý spisovatel, Praha 1988.

Čapek K.: *Kapitola o hodnotách*, článek, rkp., 12 11, 8

Čapek, K.: *O relativismu*, esej, rkp., 5 11, 8

Literární noviny: *Pragmatismus nebo cesta za poznáním?*, Praha, 17.11.1956.

Přítomnost, ročník XI.: Václav Černý – *Románová trilogie Karla Čapka*, Praha, 12. 12. 1934.